

”Jonku kanssa niinku jutteli ja yhdessä teki.”

Tutkimus kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista 17-29 –vuotiaan kainuulaisen nuoren elämässä

Sirpa Tervo
Pro gradu –tutkielma
Jyväskylän Yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Sosiaalityö
Kevät 2012

”Jonku kanssa niinku jutteli ja yhdessä teki.”

Tutkimus kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista 17-29 –vuotiaan kainuulaisen nuoren elämässä

Sirpa Tervo

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaajat: Aila-Leena Matthies ja Helky Koskela

Kevät 2012

80 sivua, 5 liitettä

TIIVISTELMÄ

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia nuoren elämässä nuoren oman henkilökohtaisen kokemuksen ja kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien näkökulmasta Kainuun alueella. Lisäksi tutkimuksessa kartoitetaan lähtötilannetta, josta nuori ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan sekä selvitetään, mikä merkitys ohjauksella on kuntouttavan työtoiminnan kokonaisuudessa.

Taustateorianä tässä tutkimuksessa ovat ihmisen toiminnallisuuteen, sosiaaliseen toimintaan ja empowerment-käsitteen sisältöön sekä syrjäytymiseen kulttuurisena ilmiönä liittyvät ilmiöt. Lisäksi on tarkasteltu keskusteluja aktivointipolitiikasta nuoriin kohdistuvan työllisyys- ja sosiaalipolitiikan jäsentäjänä. Nämä tekijät muodostavat sen perustan, johon kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen kokonaisuus nivoutuu.

Tutkimusaineistona on kuuden nuoren ja kahdentoista kuntouttavan työtoiminnan ohjaajan teemahaastattelu Kainuun alueella. Haastatellut nuoret ovat valikoituneet tutkimukseen vapaaehtoisesti kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien ja postissa lähetettyjen kutsujen kautta. Ohjaajien haastattelut koostuvat jokaisen Kainuun kunnan 1-2 ohjaajan haastattelusta. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysin avulla.

Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet toivat haastatteluissa esiin toiminnan vaikutuksina omalle elämälleen sekä arkeen ja hyvinvointiin että työllistymiseen ja koulutukseen liittyviä vaikutuksia. Tuloksissa tuli esille myös se, että kuntouttavan työtoiminnan lähtökohtana pitää olla kunkin nuoren yksilöllisen elämäntilanteen ja voimavarojen huomioiminen. Ilman nuoren omaa tahtoa toteutettu aktivoiminen voi johtaa vakavimmillaan nuorten syrjäytymiseen.

Tämän tutkimuksen tulosten pohjalta vahvistui näkemys siitä, että mielekäs tekeminen yhdessä toisten kanssa ja työyhteisöltä saatava tuki oli tärkeää nuorten hyvinvoinnille. Tärkeä osa työyhteisön tukea oli kuntouttavan työtoiminnan ohjaajilta saatu tuki ja ohjaus.

asiasanat: sosiaalinen toiminta, empowerment, syrjäytyminen, aktivointipolitiikka

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 SOSIAALISEN TOIMINNAN PERUSTA	7
2.1 Toiminnallisuus ja hyvinvointi	7
2.2 Sosiaalinen toiminta	9
3 SYRJÄYTYMISESTÄ TOIMINTAKYVYN KASVAMISEEN	10
3.1 Näkökulmia nuorten syrjäytymiseen	11
3.2 Empowerment ja toimintakyvyn kasvaminen	14
4 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA OSANA AKTIIVISTA TYÖVOIMA -JA SOSIAALIPOLITIIKkaa	17
4.1 Aktiivisen sosiaalipolitiikan tavoitteet ja keinot	17
4.2 Kuntoutuksen käsitteestä	20
4.3 Nuorten työvoimapalvelut ja segmentointi	21
4.4 Laki kuntouttavasta työtoiminnasta	23
5 AIEMMAT TUTKIMUKSET	27
5.1 Kokemukset kuntouttavasta työtoiminnasta	27
5.2 Sosiaaliset verkostot	29
5.3 Nuorten työpajat kasvatuksellisina instituutioina	31
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	33
6.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävät	33
6.2 Aineistonkeruuprosessi	34
6.3 Haastattelu	35
6.4 Sisällönanalyysi	37
7 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN LÄHTÖKOHDAT	40
7.1 Lähtökohtatilanne	40
7.2. Toimiala, työtehtävät, työn määrä	42
7.3 Elämäntilanteen hallintaan saaminen	44
7.4 Työelämätaitojen ja ammatillisten valmiuksien ylläpitäminen ja edistäminen	45
7.5 Ohjaajien näkemykset	47
8 OHJAUKSEN MERKITYS	50
8.1 Elämäntilanteen alkukartoitus	50
8.2 Tuki ja saatavilla oleminen	51
8.3 Jatkopolkujen etsiminen	54

9 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN VAIKUTUKSET	56
9.1 Vaikutukset arkeen ja yksilön hyvinvointiin	58
9.1.1 Kotoa pois ja rytmiä elämään	58
9.1.2 Mielekäs tekeminen	59
9.1.3 Etuudet	60
9.2 Vaikutukset työllistymiseen ja koulutukseen	61
9.3 Työyhteisön tuki	62
9.4 Muut vaikutukset	65
10 POHDINTA	67
LÄHTEET	71

LIITTEET	liite 1: tutkimuslupahakemus
	liite 2: saatekirje
	liite 3: suostumuslomake
	liite 4: nuorten haastattelurunko
	liite 5: ohjaajien haastattelurunko

1 JOHDANTO

Kuntouttava työtoiminta on aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan keino parantaa pitkään työttömänä olleiden henkilöiden edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla ja edistää heidän mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen sekä parantaa toimintaan osallistuvan elämänhallintakykyä (mm. Karjalainen ym. 2008). Lain voimaan tullessa kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen velvoite koski alle 25-vuotiaita nuoria, mutta vuoden 2010 alusta lähtien kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on ollut velvoittavaa myös yli 25-vuotiaille. Aktivoimisen tavoitteena on, että kuntouttavan työtoiminnan jälkeen asiakas ohjautuu avoimille työmarkkinoille tai koulutukseen. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia arvioidaan usein juuri tästä työvoimapoliittisesta näkökulmasta.

Kuntouttavaa työtoimintaa on tutkittu paljon, ja näiden tutkimusten pohjalta kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisella on katsottu olleen pääsääntöisesti positiivisia vaikutuksia yksilön elämään (Ala-Kauhaluoma ym. 2004; Karjalainen ym. 2008). Kuntouttava työtoiminta toimii erityisesti yksilön sosiaalisen kuntoutumisen, hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäjänä, mutta harvoin johtaa työllistymiseen avoimille työmarkkinoille, eikä poista rakenteellista työttömyyttä (Luhtasela 2008). Kuntouttavan työtoiminnan arkeen ja yksilön hyvinvointiin liittyvien vaikutusten mittaamiseksi ei ole olemassa samanlaisia mittareita kuin työllisyysbarometrit. Kuitenkin avoimille työmarkkinoille työllistymisen perustana on se, että yksilön arkeen ja elämänhallintaan liittyvät tekijät vastaavat avoimilla työmarkkinoilla tai koulutuksessa tarvittavia taitoja, tietoja ja elämäntilannetta (Tammelin 2010). Tuija Kotiranta (2008) on omassa tutkimuksessaan kritisoinut aktivoimista ilman aktivoitavan omaa tahtoa ja aktivoimista työhön, kun oikeita työpaikkoja ei ole tarjolla.

Nuorten näkökulmaa ei aiemmissa tutkimuksissa ole erityisesti tuotu esille, vaan tutkimukset ovat kohdistuneet kaikkiin työikäisiin osallistujiin. Työ- tai koulutuspaikan ulkopuolelle jääminen on nuorta yhteiskunnasta voimakkaasti syrjäyttävä elementti. Presidentinvaalikampanjassaan Presidentti Sauli Niinistö nosti nuorten syrjäytymistä koskevan kysymyksen yhdeksi kärkiteemakseen ja esitti perustavansa työryhmän sitä pohtimaan. Samaan aikaan julkaistiin Elinkeinoelämän Keskusliiton tilaama selvitys, jossa noin 30 000 nuoren arvioitiin olevan ”hukassa” koulutuksen tai työelämän järjestelmien ja rekisterien ulkopuolella. Tilastokeskuksen kehittämispäällikön Pekka Myrskylän (2011) mukaan niin

sanotut työvoimapolitiittiset toimenpiteet ovat tuottaneet nuorten kohdalla hyviä tuloksia. Vuonna 2003 työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistuneista nuorista oli viiden vuoden kuluttua työttömänä enää vajaa neljännes. Toimenpiteisiin osallistuneet suorittavat myös enemmän tutkintoja kuin toimenpiteiden ulkopuolelle jääneet.

Kainuussa rakenteellinen nuorisotyöttömyys on vakava ongelma, jonka ratkaisemiseksi etsitään uusia toimintamalleja, joilla nuoret kiinnittyisivät kohentamaan arjen hallintaa ja elämän rytmiä. Yksi tällainen toimintamalli on kuntouttavaan työtoimintaan palkatut ohjaajat, jotka toimivat asiakkaiden tukena koko kuntouttavan työtoiminnan toimintajakson ajan. Pakkoaktivoiminen (Kotiranta 2008) työhön tai koulutukseen ei välttämättä onnistu, jos kokonaiselämäntilanne on sekaisin. Seuraukset voivat olla päinvastaiset ja johtaa entistä vakavampaan koulutuksesta ja työelämästä syrjäytymiseen. Ongelmien ratkaisemisessa pitää mennä pintaa syvemmälle ja etsiä niitä yksilöllisiä merkityksiä, jotka ovat nuorelle tärkeitä ja jotka tuovat elämään hyvinvointia. Oman tutkimukseni lähtökohtana on tuoda nuorten omaa ääntä kuuluville ja etsiä niitä merkityksiä, joita nuoret itse ovat kokeneet tärkeiksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuessaan.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää lähtökohtia, joista nuori ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan, ohjauksen merkitystä nuoren näkökulmasta ja kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia nuoren elämään. Tutkimuksen tuloksissa painottuu nuorten oma henkilökohtainen näkökulma ja kokemus, joita ohjaajien näkemykset täydentävät.

2 SOSIAALISEN TOIMINNAN PERUSTA

Käsittelen tässä luvussa teoriaa ihmisen toiminnallisuudesta ja hyvinvoinnista ja sen yhtenä tärkeänä osa-alueena sosiaalista toimintaa. Tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä on ihmisen hyvinvoinnin ja osallisuuden toteutuminen tekemisen kautta niin fyysisellä, sosiaalisella kuin henkiseläkkin tasolla.

2.1 Toiminnallisuus ja hyvinvointi

Pauli Niemelän (2009, 218) mukaan ihmisen toiminnallisuuden tarkastelun lähtökohtana on sellainen sosiaalitieteellinen ajattelu, joka näkee ihmisen toimivana ja samalla myös yhteisöllisenä ja yhteiskunnallisena eli olemukseltaan toiminnallisena olentona. Inhimillisen toiminnan tasot voidaan määritellä kolmeksi eri toiminnan muodoksi ja kategoriaksi: olemisen (elämisen), tekemisen ja omistamisen tasoksi (kuvio 1). Nämä kolme tasoa voidaan jakaa aineelliseen, sosiaaliseen ja henkiseen ulottuvuuteen.

Olemisen aineellinen taso tarkoittaa elossa säilymistä, toimeentuloa. Olemisen sosiaalinen taso tarkoittaa yhdessä olemista, joka toteutuu perheen, ystävien ja sukulaisten kautta. Lapsuuden varhaiset kiintymyssuhteet ovat perusta tulevaisuuden luottamuksellisille ihmis-suhteille. Olemisen kolmas, henkinen, ulottuvuus tarkoittaa inhimillistä kasvua, jonka tavoite on itsetietoinen ja autonominen, vapaa, ihminen. Olemisen eri tasojen toteutuminen ilmenee ihmisen hyvinvointina. (Niemelä 2009, 216.) Itsetietoisuus ja autonomisuus tarkoittavat sosiaalityön kannalta ihmisen ihmisarvon kunnioittamista ja asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Sosiaalityön tutkija Kyösti Raunio (2009, 103) toteaa Rostilaa lainaten, että asiakaslähtöisyyteen kuuluu se, että asiakkaiden omia käsityksiä ja toimintaa kunnioitetaan ja että asiakas voi omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, missä järjestyksessä ja aikataulussa hänen asiassaan edetään ja hän saa osakseen asiallista kohtelua. Asiakassuhde perustuu avoimuudelle ja luottamukselle, ja näin syntyy mahdollisuuksia asiakkaan toimintavoiman kasvuun.

Tekemisen aineellinen ulottuvuus tarkoittaa fyysistä itsensä toteuttamista ja osallisuutta. Ihminen voi työtä tekemällä tai opiskelemalla toteuttaa itseään. Sosiaalinen ulottuvuus tarkoittaa toiminnan kautta saatuja yhteisyyden ja liitynnän ulottuvuuksia, joiden kautta ihminen luo sosiaalisia suhteita. Inhimillisen kasvun ulottuvuudella tekemisessä on kysy-

mys henkisestä toiminnasta, henkisten arvojen luomisesta. Tekemisen eri ulottuvuuksien toteutuminen ilmenee ihmisen elämässä hyvinvointina, johon kuuluu osallisuus. Omistamisen ulottuvuudet liittyvät taloudelliseen, poliittiseen ja sivistykselliseen omistamiseen. (Niemelä 2009, 216-219.)

Inhimillisen toiminnan taso	Inhimillisen toiminnan ulottuvuudet		
3. Omistaminen/Pääoma (having)	Aineellinen (taloudellinen)	Sosiaalinen (poliittinen)	Henkinen (sivistyksellinen)
Hyvinvointi resurssina ("well-having"/welfare)	aineellinen varmuus	sosiaalinen varmuus	henkinen varmuus
2. Tekeminen/Työ (doing)	Fyysinen tuotantotyö	Sosiaalinen palvelutyö	Henkinen tietotyö
Hyvinvointi osallisuutena (well-doing)	fyysinen itsensä toteutus ja osallisuus	sosiaalinen itsensä toteutus ja osallisuus	henkinen itsensä toteutus ja osallisuus
1. Oleminen/"Luonto" (being)	Olemassaoleminen	Yhdessäoleminen	Itsenä oleminen
Hyvinvointi tarpeen tyydyttymisenä (well-being)	fyysisesti hyvä olo	suhteissa hyvä olo	itsenä hyvä olo
TOIMINNALLISUUS JA HYVINVOINTI			

KUVIO 1. Inhimillisen toiminnan tasot ja ulottuvuudet – toiminnallisuuden teoria ja siihen perustuva hyvinvointikäsitelmä (Niemelä 2009, 218).

Niemelän (2008, 230-234) mukaan inhimillinen tekeminen integroi kansalaisia yhteiskuntaan. Se on ihmisten keskeinen tapa osallistua yhteiskuntaan ja rakentaa sitä sen aktiivisena jäsenenä. Tekemisen tason sosiaalinen ulottuvuus tarkoittaa yhteisöllisyyttä, joukkoon kuulumista. Ihmiselle on tärkeää toteuttaa itseään ja kokea itsensä merkitykselliseksi ja kuulua johonkin yhteisöön. Tekemisen, erityisesti työn puute, yhteiskunnallisesti ilmaistuna, työttömyys on tämän tason suurin sosiaalinen ongelma, koska se aiheuttaa tulottomuutta, mutta myös yhteiskunnasta syrjäytymistä. Sosiaalityössä nämä tekemisen tasot liittyvät aktivointiin ja valtaistamiseen. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on tukea ja aktivoida henkilöitä, joilla ei ole mahdollisuutta päästä tavanomaista tietä työhön. Varsinkin nuorten

kohdalla työttömyys on ongelmallista siinä vaiheessa, kun sosiaalistutaan yhteiskuntaan. Hyvinvoinnin perustana on kuitenkin olemisen eri ulottuvuuksien toteutuminen siten, että ihmisellä on perustoimeentulo, sosiaalisia suhteita ja ”itsenä hyvä olo.”

Ihminen voi orientoitua todellisuuteen varmimmin uudella tavalla jonkin uuden toiminnan kautta. Ihmisen elämässä on kyse omaehtoisuuden lisääntymisestä, ja tavoitteena on tukea ihmisen omia pyrkimyksiä, lisätä tietoisuutta siitä, mitä hän haluaa. Esimerkkinä voisi olla, että ongelmallisen juomisen tilalle on luotava jokin mielekkyyttä tuova uusi elämänsisältö. (Kotiranta & Virkki 2011, 125-127.) Tärkeää on pohtia, missä määrin toiminta määräytyy toimijoista itsestään ja missä määrin yhteiskunnalliset reunaehdot tai rakenteelliset tekijät määrittävät toimijoiden toimintaa (Kuusela 2011, 66).

Lähtökohtana omassa tutkimuksessani on tarkastella kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia nuoren elämässä Niemelän toiminnallisuuden ja hyvinvoinnin teorian näkökulmasta. Inhimilliseen toimintaan osallistuminen tekemisen kautta ja siihen liittyvä sosiaalisuus, joukkoon kuuluminen, on välttämätön edellytys nuorten hyvinvoinnille ja yhteiskuntaan integroitumiselle.

2.2 Sosiaalinen toiminta

Sosiaalinen toiminta on laaja ilmiö, johon kuuluvat sekä sosiaalisuuden että toiminnan ulottuvuudet. Pelkistetysti ilmaistuna sosiaalinen viittaa vuorovaikutuksessa olemiseen yhdessä toisten ihmisten kanssa ja toiminta puolestaan intentionaaliseen tekemiseen. Sosiaalinen voi olla myös virtuaalista sosiaalisuutta, jota ilmentää esimerkiksi Facebook. Kotiranta ym. (2011, 241- 242) toteavat, että yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan sosiaalisilla suhteilla on vaikutus ihmisen terveyteen. Sosiaalisen vuorovaikutuksen matala taso nähdään terveydelle yhtä vaarallisena kuin alkoholismi. Sosiaalinen kanssakäyminen tulisi mahdollistaa kaikille ihmisille, koska yksinäisyys ja sosiaalinen eristäytyminen ovat ihmisille haitaksi.

Sosiaalisuus kuuluu olennaisena osan ihmisluontoon. Petteri Niemi ym. (2011, 7) toteavat Tommaselloa (2009) lainaten, että ihmiset ovat taipuvaisia opettamaan, auttamaan, jakaman ja tekemään yhteistyötä myös vieraiden ihmisten kanssa sukulaisten tai lauman jä-

senten lisäksi. Tuomela ja Mäkelä (2011, 87-89) toteavat edelleen, että ihmiset ovat sosiaalisia ryhmäolentoja. He toimivat ryhmissä, toimivat yhdessä ja rakentavat yhdessä sosiaalista todellisuutta, joka muodostaa keskeisen osan elämisen ympäristöstä. Ihmisellä on tarve elää järjestäytyneissä ryhmissä, ja tarve saada toisten tunnustusta ja kunnioitusta. Yhdessä toimiminen ja toisilta hyväksynnän saaminen lisää ihmisen hyvinvointia. Sosiaaliset ryhmät antavat jäsenilleen sitovia, auktoriteetin omaavia perusteita toimia tavoilla, jotka edistävät ryhmän intressien ja päämäärien tyydyttymistä. Ryhmien jäsenet ovat taipuvaisia ajattelemaan ryhmänsä näkökulmasta. Sosiaalinen toiminta voidaan jakaa neljään luokkaan, joita ovat jaettu päämäärä, keskinäinen riippuvuus, yhdessä toimiminen ja ryhmässä toimiminen. Sosiaalisuuden voimakkuus vaihtelee heikosta vahvaan, jolloin heikointa on jaetun päämäärän kategoriassa ja vahvinta ryhmän toimimisen kategoriassa.

Sosiaalinen toiminta voidaan ymmärtää eri tasoilla tapahtuvana ilmiönä. Mikrotason sosiaalinen toiminta ilmenee henkilökohtaisena vuorovaikutuksena arkielämän konkreettisen tilanteissa. Mesotason ja makrotason sosiaalinen toiminta on organisaatioiden ja laajempien sosiaalisten ryhmien välistä toimintaa tai yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ilmiöitä, jotka koskevat koko yhteiskuntaa. (Kuusela 2011, 64.)

Oman tutkimukseni kannalta on tärkeä ymmärtää sosiaalisen toiminnan merkitys nuorten hyvinvointia lisäävänä tekijänä. Kuntouttavassa työtoiminnassa nuoret tekevät yhdessä asioita toisten ihmisten kanssa. Toiminnassa ilmentyy voimakkaasti yhdessä tekeminen ja ryhmässä toimiminen. Toimintaan sisältyy intentionaalisuus eli toiminnalla on jokin tarkoitus. Lainsäätäjän mukaan toiminnan tarkoituksena, että nuori ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen kautta työhön avoimille työmarkkinoille tai koulutukseen. Nuoren oma tavoite toimintaan osallistumisella voi olla myös halu toimia yhdessä toisten ihmisten kanssa, ryhmän jäsenenä mielekkään tekemisen parissa.

3 SYRJÄYTYMISESTÄ TOIMINTAKYVYN KASVAMISEEN

Julkisessa keskustelussa käytetään hyvin paljon käsitettä nuorten syrjäytymisestä, ja sillä usein viitataan kouluttamattomiin ja työttömiin nuoriin, joilla on päihteidenkäyttöön, mielenterveyteen ja epäsosiaaliseen käyttäytymiseen liittyviä ongelmia. Kuntouttavan työtoi-

minnan lain tausta-ajatuksena on ehkäistä nuorten syrjäytymistä, ja samat tavoitteet liittyvät sosiaali- ja työvoimapolitiikan aktivointitoimenpiteisiin (Karjalainen ym. 2010; Ala-Kauhaluoma ym. 2004). Tässä luvussa on tarkoitus pohtia syrjäytymisen käsitteen määrittelyä eri tutkijoiden näkökulmista ja tuoda esille, miten monitahoisesta yhteiskunnallisesta ilmiöstä on kysymys. Lisäksi analysoidaan yksilön toimintakyvyn kasvamiseen vaikuttavia tekijöitä empowerment-käsitteen kautta.

3.1 Näkökulmia nuorten syrjäytymiseen

Lehtonen ym. (1986, 20-24) toteavat, että syrjäytyminen viittaa yksilön toiminnan ja tarpeentyydytyksen puutostiloihin, jotka ovat seurausta yhteiskunnan keskeisten toiminta-alueiden ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta. Syrjäytymisen keskeisiä ulottuvuuksia ovat tuotanto, työvoiman uusintaminen ja vallankäyttö. Tuotannon alueella syrjäytymisellä viitataan yksilön elinolosuhteisiin, erityisesti työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämiseen tai joutumisen sekä siihen liittyvään taloudelliseen huono-osaisuuteen. Työvoiman uusintamisen alueella syrjäytymisessä on kyse sosiaalisen tukiverkoston puutteista ja yksilön rajallisista mahdollisuuksista sosiaaliseen tukeen. Vallankäytön alueella syrjäytyminen liittyy yksilöiden ja ihmisryhmien alistettuun asemaan ja vallanpuutteeseen, esimerkiksi edunvalvonnasta syrjäytymiseen ja muutoin rajoittuneisiin mahdollisuuksiin tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä. Syrjäytyminen on yhteiskunnallinen ilmiö, jolloin ulkoiset rajoitukset aiheuttavat yksilöllisten toimintamahdollisuuksien supistumista. Pitkittyessään tämä voi alentaa yksilön toimintakykyä, jolloin elämänhallinta heikkenee.

Pekka Moisio (2000, 219) määrittelee sosiaalisen syrjäytymisen joutumisena tai jättäytymisenä keskeisten sosiaalisten instituutioiden ulkopuolelle, jotka luovat integraatiota yhteiskuntaan. Nämä integraation ulottuvuudet ovat työmarkkinat, hyvinvointivaltio, demokratia ja oikeusjärjestelmä sekä perhe ja yhteisöllisyys. Työmarkkinat luovat taloudellista integraatiota, hyvinvointivaltio sosiaalista integraatiota ja demokratia ja oikeusjärjestelmä kansalaisintegraatiota. Perhe ja yhteisöllisyys luovat interpersoonallista integraatiota. Moisio näkee sosiaalisen syrjäytymisen myös itseään vahvistavana prosessina, jossa kuuluminen yhteen ulossuljettujen ryhmään altistaa myös tippumiselle muihin ulossuljettuihin ryhmiin.

Raunion (2009, 273-274) mukaan syrjäytyminen tarkoittaa, että yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävä side on heikko. Tämän siteen heikkenemiseen vaikuttavat yhteiskunnalliset te-

kijät, kuten työttömyys. Samalla syrjäytymistä tarkastellaan yksilöille ja perheille ongelmia aiheuttavana prosessina, jolloin erityisesti työttömyyden pitkäaikaistumista pidetään keskeisenä syrjäytymisen määreenä. Syrjäytymistä voidaan tarkastella myös yksilötasolla, jolloin se nähdään kasautuvan huono-osaisuutena ja elämänhallintaan liittyvinä ongelmina. Yksilöllinen ja yhteiskunnallinen näkökulma kytkeytyvät toisiinsa. Suurtyöttömyys vaikuttaa yksilöiden ja perheiden ongelmina, ja toisaalta jos syrjäytymisestä puhutaan ongelmien kasautumisena yksilöille ja perheille, niin yhteiskunnallisten tekijöiden oletetaan vaikuttavan ongelmien esiintymiseen.

Anna-Liisa Lämsä on tutkinut väitöskirjassaan lasten ja nuorten syrjäytymistä. Lämsä (2009, 35-36) määrittelee syrjäytymisen suhdekäsitteenä, muutosprosessina ja hyvinvoinnin ongelmana. Syrjäytyminen suhdekäsitteenä tarkoittaa yksilön tai ihmisryhmän joutumista yhteiskunnan eri toiminta-alueiden reuna-alueille sekä tähän tilanteeseen liittyviä uhkakuvia, joita ovat esimerkiksi vanhempien moniongelmaisuuuteen liittyvä lasten syrjäytymisen uhka, nuoren heikkoon koulumenestykseen liittyvä jatkokoulutuksen ulkopuolelle jäämisen uhka tai kouluttamattomuuteen ja määräaikaisiin työsuhteisiin liittyvä työttömyyden uhka. Syrjäytyminen muutosprosessina tarkoittaa yksilöllisiä tai yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia, joiden vuoksi yksilö syrjäytyy, jää ja joutuu ulkopuolelle. Jos työllisyysessä tapahtuu muutoksia tai työelämän pätevyysvaatimukset muuttuvat, voivat yksilön edellytykset kilpailla työpaikoista heiketä ja hän voi syrjäytyä työmarkkinoilta, vaikka hänen työkyvyssään toimintaresurssina ei tapahdu muutosta. Syrjäytyminen hyvinvoinnin ongelmana tarkoittaa huono-osaisuutta eri elämänalueilla mm. taloudellista, sosiaalista ja vallankäytöllistä huono-osaisuutta.

Tuula Helne määrittelee (2002, ix-x, 2-3, 11) syrjäytymisen sosiaalisena ilmiönä, joka koskettaa koko yhteiskuntaa ja kyseenalaistaa samanaikaisesti sen historian, arvot, yhteenkuuluvuuden ja tulevaisuuden. Ihminen joutuu ryhmän ulkopuolelle poissuljetuksi sosiaalisesta yhteydestä. Syrjäytyminen ei ole mikään fakta tai tila, vaan jotakin, mitä yhteiskunnalliset diskurssit ja mekanismit jatkuvasti tuottavat. Syrjäytymiskeskustelu kertoo vähintäänkin yhtä paljon yhteiskunnasta ylipäänsä kuin syrjäytymisestä tai syrjäytyneistä. Tärkeämpää kuin tarkastella syrjäytyneitä on tarkastella heidän suhdettaan yhteiskuntaan ja tätäkin tärkeämpää on tarkastella, mikä suhde yhteiskunnalla ja sen instituutioilla on syrjäytyneisiin, miten ne kuvaavat syrjäytymisen, miten se kohdataan ja miten sitä hoidetaan.

Syrjäytyminen on nähtävä enemmän prosessina kuin tilana, koska prosessit liittyvät vähemmän ihmisen ominaisuuksiin. Syrjäytyneiden sijaan pitää puhua syrjäyttämisestä.

Janus-lehdessä on julkaistu vuonna 2000 Serge Paugamin haastattelu. Paugam on yksi Ranskan tunnetuimpia syrjäytymistä tutkivia sosiologeja. Paugamin mukaan syrjäytyminen merkitsee, ettei ihmisillä ole todellisia mahdollisuuksia osallistua taloudelliseen, sosiaaliseen ja poliittiseen elämään. Paugamin mukaan olisi parempi käyttää syrjäytymisen sijaan käsitettä sosiaalinen diskvalifikaatio. Se sisältää ajatuksen identiteetin arvostuksen heikkenemisestä ja siihen kuuluvasta leimautumisesta. Köyhät eivät ole yhteiskunnan ulkopuolella, vaan heille on tietty paikka aliarvostettujen asemassa yhteiskuntajärjestelmän sisällä. Paugamin mukaan syrjäytyminen kyseenalaistaa yhteiskuntajärjestystä ja on osoitus yhteiskunnan toimintahäiriöstä. Se liittyy yhteiskuntajärjestelmään ja ennaltaehkäisevän politiikan luomiseen. (Helne 2000, 282-283, 286.)

Lehtosen ym., Moision, Raunion ja Lämsän määritelmät syrjäytymisestä ovat aika lailla yhteneväisiä. Syrjäytyminen nähdään yhteiskunnallisena ilmiönä, jolloin ulkopuoliset rajoitukset aiheuttavat yksilöllisten toimintamahdollisuuksien supistumista. Toisaalta viitataan myös yksilöllisempään näkemykseen ongelmien kasautumisesta sukupolvelta toiselle. Syrjäytyminen tarkoittaa nuoren kohdalla yhteiskuntaan integroitumisen vaikeutta. Yhteiskuntaan integroitumisen keskeisinä areenoina pidetään koulutusta ja työtä, joihin monet lainsäädännölliset toimenpiteet tähtäävät. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on kiinnittää nuoria yhteiskuntaan sitä kautta, että he osallistuvat kuntouttavaan työtoimintaan, josta he saavat korvaukseksi työmarkkinatuen tai toimeentulotuen. Kuntouttavaan työtoimintaan voidaan myös velvoittaa. Työttömyys ja koulutuspaikkojen puute on yhteiskunnallinen ilmiö, mutta toisaalta velvoittavuus ja aktivointi viittaavat enemmänkin syrjäytymisen yksilölliseen näkökulmaan.

Helneen näkemyksen mukaan yksilön määrittelemisen syrjäytyneeksi kertoo enemmän siitä yhteiskunnasta, mikä tuottaa puhetta syrjäytymisestä kuin yksilöstä itsestään. Helneen määritelmässä on mielestäni samanlainen ajatus kuin mitä sosiologi Jaana Pasanen (2011, 17) kirjoittaa köyhyysongelmasta. Pasanen toteaa, että kyseessä ei ole köyhyysongelma, vaan rikkausongelma. Maailmasta ei puutu rahaa, ei ruokaa, ei tavaraa, vaan puuttuu vain tahtoa jakaa ne tasaisesti. Tässä on samaa ajatusta kuin Paugamin näkemyksessä, jossa hän

toteaa, että köyhät eivät ole yhteiskunnan ulkopuolella, vaan heille on tietty paikka aliarvostettujen asemassa yhteiskuntajärjestelmän sisällä.

Syrjäytymisen käsite vie ajatusta yhteiskunnallisesta ongelmasta kohti yksilöllistä näkökulmaa, jossa kysymyksessä on yksilön ongelma, joka pitäisi hoitaa. Sen vuoksi käsitettä voisi jopa muuttaa syrjäyttämisen käsitteeksi. On ihmisryhmä, jolle ei ole paikkaa yhteiskunnassa, vaan heidät syrjäytetään yhteiskunnan reuna-alueille, jotta yhteiskunnan sisällä olevilla olisi paremmat olosuhteet. Aaltonen toteaa (2011, 17), että nuorisolaissa käytetään sosiaalisen vahvistamisen käsitettä, koska se kuvaa hyvin ennalta ehkäisevän ja korjaavan työn suhdetta monialaisessa yhteistyössä. Varmasti sosiaalityössäkin voitaisiin siirtyä vähemmän leimaavan sosiaalisen vahvistamisen käsitteen käyttämiseen, varsinkin nuorista puhuttaessa, koska nuorten tilanteessa syrjäytyminen ei välttämättä ole pysyvä ilmiö. Nuoret joutuvat usein omaa paikkaansa etsiessään olemaan aikoja työttömänä ja yhteiskunnan marginaalissa, mutta sosiaalisen vahvistamisen kautta nuori pystyy löytämään oma paikkansa yhteiskunnassa.

Oman tutkimukseni lähtökohtana on syrjäytyminen yhteiskunnallisena ilmiönä, jossa yksilöltä puuttuvat todelliset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen elämään. Yhteiskunnan tulisi enemmän huomioida ihmisten yksilölliset tarpeet kuin että ongelmat nähdään yksilöön liittyvinä vajavuuksina.

3.2 Empowerment ja toimintakyvyn kasvaminen

Liisa Hokkanen (2009, 327) toteaa, että empowermentin suomalaisia käännöksiä on lukuisia: valtaistuminen, valtautuminen, voimaantuminen ja voimavaraistuminen. Hokkanen toteaa, että voimaantumisen taustalla on voima-kantasana, ja se on enemmän yksilöllisesti painottunut. Valtaistumisen taustalla on taas valta-kantasana, ja se on yhteiskunnallisesti painottunut. Omassa tutkimuksessani käytän englanninkielistä kantasanaa empowerment sekä voimaantumisen ja valtaistumisen käsitteitä synonyymeinä, koska lähdekirjallisuudessa niitä on käytetty samalla tavalla. Tarkempi käsitteen etymologiaan perehtyminen ei mielestäni ole tässä tutkimuksessa olennaista.

Marjo Kuronen (2004, 278-284) on tutkinut empowermentia sosiaalityön käsitteenä ja käytännön työorientaationa. Sosiaalityössä yksimielisyys vallitsee siitä, että empowerment tarkoittaa prosessia, jossa ihmiset voivat parantaa elämänsä hallintaa ja kontrollia. Sosiaalityön työorientaationa empowerment tarkoittaa voimavaralähtöistä sosiaalityötä, jossa empowerment ymmärretään asiakkaan yksilöllisen kapasiteetin lisäämisenä, jossa korostuu yksilön vastuu omasta elämästään ja toisaalta yksilön ja sosiaalisen ympäristön välisen suhteen merkitys. Puitteita ei luoda suotuisaksi asiakkaan puolesta, vaan asiakkaan on tultava kohteesta itsenäiseksi toimijaksi, joka määrittelee omin sanoin pulmansa, pyrkimyksensä ja vahvuutensa.

Hokkanen (2009, 317-318) esittää sosiaalityön näkökulmasta kattavan ja yleisesti hyväksytyt empowermentin määrittelyn Robert Adamasin mukaan. Empowermentin avulla yksilöiden, ryhmien ja yhteisöiden on mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa ja muuttaa niitä, saavuttaa haluamiaan asioita, kohentaa elämänsä laatua ja auttaa myös toisia näissä pyrkimyksissä. Empowerment on prosessi, jossa edetään tiettyä päämäärää kohti. Prosesissa korostuu toimijoiden kollektiivisuus ja omaehtoisuus sekä prosessin tavoitteellisuus. Tavallaan yksilö toimii yhdessä toisten kanssa, mutta kuitenkin itsenäisesti kohti tiettyä päämäärää ja prosessissa korostuu myös toisten ihmisten tukeminen. Empowermentin yksilökeskeisyyden korostuminen tarkoittaa elämänhallintaan, yksilön kompetenssiin ja vahvuuteen liittyviä asioita. Yksilökohtaisuuden merkittävin laajennus tapahtuu suhteessa lähiyhteisöihin ja vertaisryhmiin. Vertaisryhmän tuella tapahtuva yksilön tietoisuuden ja toimijuuden uudelleenmäärittäminen on yksilöllisessä empowerment-tulkinnassa yleisesti tunnistettu ja esiintuotu ilmiö.

Kuntouttavan työtoiminnan näkökulmasta voimantuminen tarkoittaa kuntoutumista, tietyn päämäärän saavuttamista. Lindqvist (2004, 94-95) toteaa, että kuntoutus on ihmisen muutoksen tukemista. Kuntouttajan tehtävänä on oivaltaa tulevassa ihmisen elämäkerrassa kuntoutusintervention avulla toteutuvia mahdollisuuksia ja edistää niiden toteutumista. Tällaiseen kuntoutusajatteluun liittyy toiminnallinen ihmiskäsitys eli ihmisen voimaantuminen tapahtuu oman toiminnan kautta, eikä sitä voi ulkopuolelta ihmiselle antaa. Jos ajatellaan tilannetta, jossa nuorelle asiakkaalle esitellään kuntouttavaa työtoimintaa, niin Lindqvistin mukaan se, aloittaako nuori kuntouttavan työtoiminnan riippuu nuoren halusta lähteä eli motivaatiosta. Motivaatio puolestaan koostuu päämäärästä, emootioista ja henkilökohtaisista toimintauskomuksista. Henkilökohtainen toimintauskomus tarkoittaa sitä,

uskooko ihminen siihen, että hänellä on mahdollisuus saavuttaa päämäärä. Tämä usko tai uskomukset ovat perustavampia kuin todelliset taidot ja olosuhteet. Toinen laji henkilökohtaisia toimintauskomuksia on ihmisen arvio kontekstista eli onko toimintaympäristö niin vastaanottavainen, että se tukee tehokasta toimintaa ja antaako se tuen päämäärän saavuttamiseen. Konteksti ei saa olla liian vaativa, henkilöllä tulee olla tunne, että hänellä itsellään on valinnanvaraa ja että he itse sitoutuvat päämääriin.

Voimavarakeskeisyyden korostaminen kuvastaa sosiaalityön työorientaatiota, jossa ongelmien ja vaikeuksien vastapainona nähdään asiakkaan voimavarat. Raunio (2009, 103) toteaa, että asiakkaan toimintavoiman kasvulle tulisi luoda mahdollisuuksia. Toiminta perustuu asiakkaan kanssa määriteltyyn tavoitteeseen ja toimintalinjaan, ja sitä kautta vahvistetaan asiakkaan uskoa positiivien muutoksen mahdollisuuteen.

Kun ajatellaan kuntouttavaa työtoimintaa ja siihen liittyvää velvoittavuutta, niin kyse on Kotirannan (2008) käyttämästä ilmiöstä nimeltä pakkoaktivointi. Lähtökohtana on ongelma-keskeinen ajattelu, jossa yksilöä painostetaan etenemään tiettyyn suuntaan, johon työvoima- ja sosiaalipoliittiset toimenpiteet velvoittavat. Mikäli yksilö ei etene tietyn kaavan mukaisesti, hänet voidaan määritellä syrjäytyneeksi. Empowerment-ajattelun lähtökohta on päinvastainen. Tavoitteena on yksilön vastuu omasta elämästään ja yksilön tukeminen löytämään omat vahvuutensa ja voimavaransa (Kuronen, 2004; Hokkanen, 2009). Olennaisinta kuntouttavan työtoiminnan kannalta nuorten näkökulmasta on Hokkasen (2009) esittämä Adamsin ajatus siitä, että yksilö toimii yhdessä toisten kanssa, mutta kuitenkin itsenäisesti kohti tiettyä päämäärää ja prosessissa korostuu myös toisten ihmisten tukeminen.

4 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA OSANA AKTIIVISTA TYÖVOIMA -JA SOSIAALIPOLITIikkaA

Tässä luvussa käsittelen aktiivista sosiaali- ja työvoimapolitiikkaa, jonka yhtenä keskeisenä toimintamuotona on kuntouttava työtoiminta. Esitän myös tutkijoiden kriittisiä kannanottoja aktiivisesta sosiaalipolitiikasta. Työvoimapolitiikan osalta tuon esille, millaisia linjauksia työ- ja elinkeinoministeriöllä on nuorten työllistymisen ja elämäntilanteen hallinnan parantamiseksi. Käsittelen myös lakia kuntouttavasta työtoiminnasta yleisesti ja miten kuntouttavaa työtoimintaa on toteutettu Kainuun alueella.

Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen tammikuun 2012 raportin mukaan Kainuussa pitkäaikaistyöttömyys on kasvanut ja rakenteellinen työttömyys vähentynyt vuoden takaisesta. Rakenteelliseen työttömyyteen kuuluvat pitkäaikaistyttömät, toistuvaistyttömät, työvoimapoliittisilla aktivointitoimenpiteillä työttömäksi jääneet ja työvoimapoliittisilla aktivointitoimenpiteillä uudelleen sijoittuneet henkilöt. Pitkäaikaistyttömiä ovat yli 500 päivää työttömänä olleet henkilöt. Alle 25-vuotiaita työttömiä oli tammikuussa Kainuun alueella yhteensä 559 henkilöä. (Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus, 2012.)

4.1 Aktiivisen sosiaalipolitiikan tavoitteet ja keinot

Karjalainen ym. (2010, 13) toteavat, että aktiivisella sosiaalipolitiikalla tarkoitetaan niitä aktiivitoimia, joiden järjestämisvastuu kuuluu sosiaali- ja terveydenhuollolle ja joita yleensä toteuttavat kunnat. Kuntouttava työtoiminta on yksi aktiivisen sosiaalipolitiikan työmuoto. Kuntien aktivointitehtävään kuuluvat myös kuntouttavan työtoiminnan lisäksi osallistuminen työvoiman palvelukeskuksen toimintaan, työttömien työterveyspalvelujen järjestämiseen osana perusterveydenhuoltoa, työllistämistoimenpiteiden järjestämiseen kunnassa ja sosiaaliseen työtoimintaan. Laajasti ajateltuna aktiivinen sosiaalipolitiikka sisältää kaikki ne toimet, joilla kunta tukee vaikeasti työllistyviä ja/tai vajaakuntoisia kuntalaisia. Usein aktivointitoimenpiteissä korostuvat työllisyyspoliittiset tavoitteet, joiden taustalla on valtakunnassa harjoitettava työllisyys- ja talouspolitiikka. Sosiaalipoliittiset tavoitteet ovat usein epäselviä, niitä ei ole asetettu lainkaan tai ne ovat yhteneväisiä työllisyyspoliittisten tavoitteiden kanssa.

Matti Tuusa toteaa (2005, 14) suomalaisen sosiaali- ja työvoimapolitiikan myötäilevän monin tavoin EU:ssa muotoutunutta sosiaalipoliittista ideologiaa, joka tähtää ihmisten siirtämiseen sosiaalivetoisesta elämästä palkkatyövetoiseen (form welfare to workfare) elämään. Sosiaalisten oikeuksien rinnalla korostetaan enenevässä määrin kansalaisten sosiaalisia velvollisuuksia ja omatoimisuutta.

Kuntouttavaa työtoimintaa tutkineet Mika Ala-Kauhaluoma, Elsa Keskitalo, Tuija Lindqvist ja Antti Parpo (2004) kirjoittavat, että aktivointipoliitikassa on tunnistettavissa kaksi pääasiallista lähestymistapaa työlähtöinen lähestymistapa (work first) ja inhimillisen pääoman lähestymistapa (human capital). Työlähtöisessä aktivointipoliitikassa korostetaan työn ensisijaisuutta ja se sisältää velvoitteita työttömälle. Inhimillisen pääoman lähestymistavan keskiössä on työttömän henkilön sosiaalisten ja ammatillisten taitojen tukeminen ja ensisijaisesti vapaaehtoinen integroituminen työelämään. Suomessa korostetaan veloitetta työhön, mutta samalla aktivointisuunnitelma pohjautuu inhimillisen pääoman lähestymistavalle. Karjalainen (2008, 14) toteaa, että näiden lähestymistapojen ohella tarvittaisiin elämä ensin (life first) lähestymistapaa, joka koskee erityisesti vaikeasti työllistyvien tukitoimia. Elämä ensin –lähestymistavalla tarkoitetaan erityisesti työ- ja toimintakyvyn vahvistamista ja sosiaalista kuntoutumista. Se soveltuu erityisen hankalasti työllistettäviin henkilöihin vajaakuntoisten ja vammaisten työllistämisen ohella.

Mia Tammelin (2010, 27) toteaa, että kuntouttavan työtoiminnan työllistymistavoitteen ohella yksilön hyvinvoinnin lisääntyminen on tunnistettu kuntouttavan työtoiminnan vaikutukseksi. Karjalainen (2008, 15) kysyy omassa tutkimuksessaan, eivätkö yksilötason aktivoinnin tulokset, kuten kuntoutuminen, itsetunnon vahvistuminen ja hyvinvoinnin lisääntyminen voi olla sosiaalipoliittisesti niin tärkeitä tuloksia, että niiden mittaamista varten kehiteltäisiin indikaattoreita sosiaali- ja terveydenhuollon tietojärjestelmiin. Kunnissa tulisi asettaa aktiivitoimille selkeästi seurattavia sosiaali- ja hyvinvointipoliittisia tavoitteita ja arvioida niiden kehittymistä.

Pitkään kuntoutusta Suomessa tutkinut Mika Ala-Kauhaluoma (2005, 42) kirjoittaa, että työttömien aktivointiohjelmat ja sosiaaliturvan muuttaminen vastikkeelliseksi ovat olleet sosiaali- ja työllisyyspolitiikan yleinen trendi 1990-luvulla monissa Euroopan maissa. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta edustaa kansainvälistä aktivointipoliitiikan suuntausta. Lain

tavoitteena on edistää pitkäaikaistyöttömien työllistymistä ja ehkäistä syrjäytymistä. Tavoitteen taustalla on ajatus siitä, että hyvä elämänhallinta, työkyky, elämänlaatu ja aktiivisuus edistävät työttömän työmarkkinaresursseja ja siten hänen mahdollisuuksiaan kiinnittyä työmarkkinoille.

Sosiaaliturvan muuttaminen vastikkeellisesti näkyy käytännössä toimeentulotuki- ja työmarkkinatukilainsäädännön muutoksissa. Eeva Liukko (2006, 24) toteaa, että aktiivinen sosiaalipolitiikka tulee esille toimeentulotukilakiin tehdyssä muutoksessa vuodelta 1997, jolloin lakiin tehtiin lisäys, että työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä kieltäytymisen saattaa väliaikaisesti alentaa toimeentulotuen asiakkaan perusosaa 20 ja jopa 40 prosenttia. Minna Heikkisen (1999, 135-137) mukaan nuoret pyritään pakkointegroimaan takaisin yhteiskuntaan, ja tällaisia pakkointegroinnin muodot näkyvät yhteiskuntapoliittisissa toimenpiteissä. Työmarkkinatukilainsäädäntö edellyttää alle 25-vuotiaiden työttömien ja kouluttamattomien nuorten työmarkkinatuen saannin edellytykseksi koulutukseen hakeutumisen tai erilaisiin työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistumisen. Raunio (2009, 274-277) toteaa, että nuorten aktivoiminen on monitahoinen ilmiö, eikä se välttämättä ole negatiivinen asia. Sen voidaan ajatella olevan työttömiin kohdistuvaa kurinpitoa ja kontrollia, mutta viranomaisten näkökulmasta työttömien velvoittamisen uskotaan pidemmän päälle edistävän yhteiskuntaan integroitumista ja omaehtoista toimeentulon hankkimista. Aktivointitoimenpiteillä pyritään estämään työttömyyden kielteisiä vaikutuksia, kuten itsetuottamuksen heikkenemistä, passivoitumista ja houkutusta epäsosiaalisuuteen.

Kirsi Juhila (2008, 283) käyttää aktivoivasta sosiaalityöstä käsitettä yksityisen vastuun diskurssi. Juhilan mielestä sosiaalityön tavoitteeksi asettuu yksilöitä kannustava ja aktiivoinen muutostyö, joka tehokkaasti ohjaa ihmisiä takaisin työmarkkinoille ja hyvinvointivaltiosta riippumattomiksi kansalaisiksi. Yksityisen vastuun diskurssin taustalla on uusliberalistinen ja kommunitaristinen näkemys. Näkemykset korostavat, että ihmisen on pärjättävä omillaan, oman työn tekemisen kautta. Riippuvuus sosiaaliavusta on vältettävä tila, jolloin sosiaaliavusta riippuvaiset yksilöt määritellään häviäjiksi ja ongelmallisiksi kansalaisiksi. Viimesijaiset etuudet on pidettävä riittävän alhaisina, jotta ne eivät kannustaisi sosiaaliriippuvuuteen vaan työpaikan etsimiseen ja hankkimiseen. Kotirannan (2008) mukaan aktivointi perustuu vapaaehtoisuuteen, ja paradoksaalista on aktivoiminen ilman aktivoitavan omaa tahtoa. Kotiranta kritisoi myös sitä, miksi aktivoidaan ihmisiä työhön, jota ei kaikille koskaan tule riittämään, koska ihmisiä on liikaa ja työpaikkoja liian vähän.

Nuorten tilanteessa pakkoaktivoiminen ei välttämättä tuo toivottua tulosta, jos nuoren omia mielipiteitä ja toivomuksia ei kuulla. Mielestäni kuitenkin nuorten tilanteessa ei ole kysymys Kotirannan (2008) mainitsemasta näkemyksestä, että aktivoidaan työhön, jota ei ole olemassakaan. Aktivoinnilla on laajempia merkityksiä. Aktivoinnin kautta nuoria ohjataan osallistumaan yhteiskunnan toimintaan ja löytämään omia voimavaroja edetä elämässä kohti itse asetettua päämäärää toisten kanssa yhdessä tekemisen kautta.

4.2 Kuntoutuksen käsitteestä

Kuntouttava työtoiminta sisältää käsitteen kuntoutus, jonka sisältöä on syytä pohtia. Liukko (2008, 7, 18) toteaa, että kuntoutus on liitetty ensisijaisesti vamman, vian ja sairauden käsitteisiin, ja sosiaalitoimissa kuntoutustoimintaa on toteutettu lähinnä päihdehuollossa ja vammaispalveluissa. Kuitenkin 1990-luvulta lähtien kuntoutumisen käsite on alettu ymmärtää aiempaa laajemmin, ja sen toiminta-alueeseen on liitetty fyysisen ja psyykkisen vajaakuntoisuuden ohella myös sosiaalinen syrjäytyminen, syrjäytymisen uhka ja jopa työttömyys vakavine seurannaisilmiöineen.

Liukko (2008, 21) toteaa Aila Järvikoskea ja Kristiina Härkäpäästä lainaten, että kuntoutuskäsitteen laajentaminen merkitsee sitä, että ihmisten erilaisissa ongelmissa on kysymys ihmisen ja hänen ympäristönsä välisestä vuorovaikutuksesta. On alettu puhua kuntouttavasta työtoteesta, jolla tarkoitetaan muun muassa sellaista asiakastyön toimintatapaa, jossa kiinnitetään huomiota asiakkaan subjektiiviseen ja osallisuuteen sekä valinta- ja vaikutusmahdollisuuksiin.

Kotiranta (2008, 22) on määritellyt kuntoutus käsitettä valtioneuvoston vuonna 2002 eduskunnalle antaman koulutusselonteon mukaan seuraavalla tavalla:

”Kuntoutumisen näkökulmasta kuntoutus voidaan määritellä ihmisen tai ihmisten ja ympäristön muutosprosessiksi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Kuntoutus on suunnitelmallista ja monialaista, usein pitkäjänteistä toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa hallitsemaan elämäntilanteensa.”

Kotiranta toteaa edelleen, että aktivointia ja aktivoitumista voidaan tarkastella kuntoutuksen käsittein, jos kuntoutus määritellään yhteiskuntatieteellisen ajattelun ja erityisesti sosiaalisen toiminnan teorian pohjalta. Sen sijaan kuntoutus-käsitteen käyttäminen vain terveys-sairaus-vajaakuntoisuus-akselilla vääristää työttömyysongelman yksilölliseksi, henkilökohtaiseksi ja medikalisoituneeksi ilmiöksi.

Mielestäni sekä Liukon että Kotirannan näkemys korostaa kuntoutusta yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutukseen liittyvänä toimintana, jossa huomioidaan jokaisen ihmisen yksilöllisyys ja toimintakyky. Ongelmallista kuntoutus-käsitteessä on ainoastaan se, että vaikka asiantuntijat osaavat mieltää käsitteen näin laajasti, niin yleisessä keskustelussa kuntoutus-käsite liitetään kuitenkin fyysiseen vajavuuteen tai vajaakuntoisuuteen ja kuntouttavaan työtoimintaan osallistuva ihminen voi kokea käsitteen leimaavaksi. Tässä tutkimuksessa kuntoutus on osa sitä prosessia, jossa ohjataan nuorta löytämään omat voimavaransa ja tuetaan nuorta omien päämäärien saavuttamisessa.

4.3 Nuorten työvoimapalvelut ja segmentointi

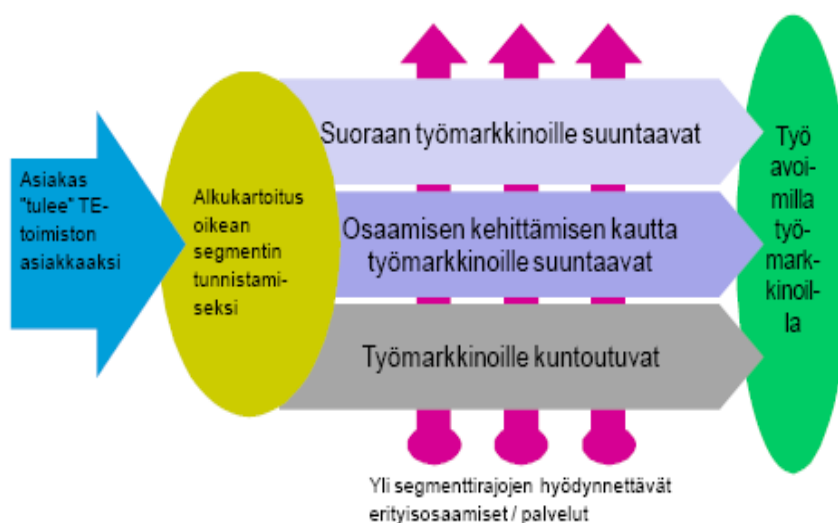
Työvoimaviranomaiset ovat keskeisiä toimijoita nuorten työllistymiseen liittyvässä toiminnassa, joten tässä kappaleessa on tarkoituksena selventää työ- ja elinkeinohallinnon nuoria koskevia linjauksia. Tuija Winqvist kirjoittaa (2011, 74), että työ- ja elinkeinohallinto vastaa julkisesta työvoimapalvelusta ja on keskeinen toimija nuorten työllistymisen edistämisessä. Laissa julkisesta työvoimapalvelusta nuorella tarkoitetaan alle 25-vuotiasta työtöntä työnhakijaa. Työttömällä työnhakijalla tarkoitetaan 17 vuotta täyttäneitä työnhakijaa, joka on työkykyinen ja työmarkkinoiden käytettävissä. Työkykyisellä puolestaan tarkoitetaan henkilöä, jota ei ole todettu sairaskorvauslain tai kansaneläkelain mukaisesti työkyvyttömäksi. Lisäksi työkykyisenä pidetään näiden lakien mukaan etuusia saavia, joiden työllistymistä TE-toimiston arvion mukaan voidaan tuloksellisesti tukea julkisella työvoimapalvelulla.

Nuorten työllistyminen on työ- ja elinkeinoministeriön strategian tärkeimpiä tavoitteita. Nuorten yhteiskuntatakuu tarkoittaa, että viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työnhau alkamisesta nuorelle tarjotaan hänen palveluntarvettaan vastaava palvelu tai toimenpide, jolla parannetaan hänen työmarkkinakelpoisuuttaan ja edistetään työllistymistä. Toi-

menpiteillä tarkoitetaan esimerkiksi työnhakuvalmennusta, valmentavaa tai ammatillista työvoimakoulutusta, työkokeilua, työharjoittelua, työelämävalmennusta, starttirahaa tai palkkatuetta työtä. Nuorten yhteiskuntatakuun tavoitteena on nuorten koulutukseen ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen, nuorten työttömyyden pitkittymisen ehkäiseminen, nuorten syrjäytymisvaaraan liittyvien tekijöiden tunnistaminen sekä varhainen puuttuminen nuorten syrjäytymiskehitykseen. Yhteiskuntatakuun piiriin kuuluvat sekä ammatillista koulutusta vailla olevat nuoret että ammatillisen koulutuksen suorittaneet nuoret. (Winqvist 2011, 77-79.)

Suurimpien TE-toimistojen työnvälityksissä on nuorten neuvojat, jotka vastaavat nuorten yhteiskuntatakuun sisältämien palvelujen käynnistämisestä ja etenemisestä. Lisäksi nuoria voidaan palvella työvoiman palvelukeskuksissa, joissa työskentelee sekä työvoimahallinnon että sosiaalitoimen työntekijä. Mikäli nuorella on elämänhallintavaikeuksia, tarkoituksenmukaisinta on ohjata hänet ensin kuntouttavaan työtoimintaan ja vasta sitten esimerkiksi työharjoitteluun, joka nimensä mukaisesti tarkoittaa työn harjoittelua. (Winqvist 2011, 80-81.)

Vuoden 2011 alusta työ- ja elinkeinotoimistoissa työttömänä työnhakijana olevat asiakkaat on jaettu neljään eri segmenttiin: 1) suoraan työmarkkinoille suuntaavat työnhakijat, 2) osaamisen kehittämisen kautta työmarkkinoille suuntaavat, 3) työmarkkinoille kuntoutuvat ja 4) etuusasiakkaat. Periaatteessa kuntouttavaan työtoimintaan ohjautuvat asiakkaat kuuluvat toiseen ja kolmanteen segmenttiin. Neljänteen segmenttiin kuuluu asiakasryhmä, joihin ei kohdisteta minkäänlaisia työ- ja elinkeinotoimiston palveluja (kuvio 2). Osaamisen kehittämisen kautta työmarkkinoille suuntaavien ammattitaidossa ja osaamisessa on kehitettävää tai ammattitaitoa tai koulutusta ei ole ollenkaan. Työmarkkinoille kuntoutuvien palveluprosessit ovat normaalisti pitkiä, vuosikausia kestäviä. Tällöin arvioidaan työllistymisen esteiden poistamista, elämäntilanteen selkiintymistä sekä työelämävalmiuksien parantamista normaalisti viranomaisyhteistyön avulla ns. palvelukeskuksissa, joissa toimivat yhdessä niin työhallinnon kuin sosiaalipuolen ammattilaiset. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2009.)

KUVIO 2. TE-toimiston palvelumalli asiakassegmentoinnista. (Lähde: Työllisyysportti)

4.4 Laki kuntouttavasta työtoiminnasta

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta tuli voimaan vuonna 2001. Laki sisältää toimenpiteet, joilla parannetaan pitkään jatkuneen työttömyyden perusteella työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavan henkilön edellytyksistä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla sekä edistetään hänen mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen tai muuhun työhallinnon tarjoamaan työllistymistä edistävään toimenpiteeseen. Toinen kuntouttavan työtoiminnan tavoite on parantaa toimintaan osallistuvan asiakkaan elämänhallintakykyä. Ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista laaditaan asiakkaan, työ- ja elinkeinotoimiston ja kunnan kanssa yhdessä aktivointisuunnitelma. Kuntouttava työtoiminta on sovitettava henkilön työ- ja toimintakyvyn sekä osaamisen mukaan niin, että se on työmarkkinoille pääsyn kannalta mielekästä ja riittävän vaativaa. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.)

Kuntouttavaa työtoimintaa koskevan lain mukaan aktivointiehdon täyttänyt henkilö on saanut joko työmarkkinatukea tai toimeentulotukea tai molempia 8,5-12 kuukautta (alle 25-vuotiaat) tai 2-2,5 vuotta (yli 25-vuotiaat). Työttömän kieltäytyminen aktivointisuunnitelmaan osallistumisesta johtaa lain mukaan sanktioon. Lain voimaan tullessa vuonna 2001 velvoite koski alle 25-vuotiaita. Vuoden 2010 alusta lukien kuntouttavaan työtoimintaan

osallistuminen on ollut velvoittavaa myös yli 25-vuotiaille aktivointiehdot täyttävillä työttömille. (Karjalainen ym. 2010, 11.)

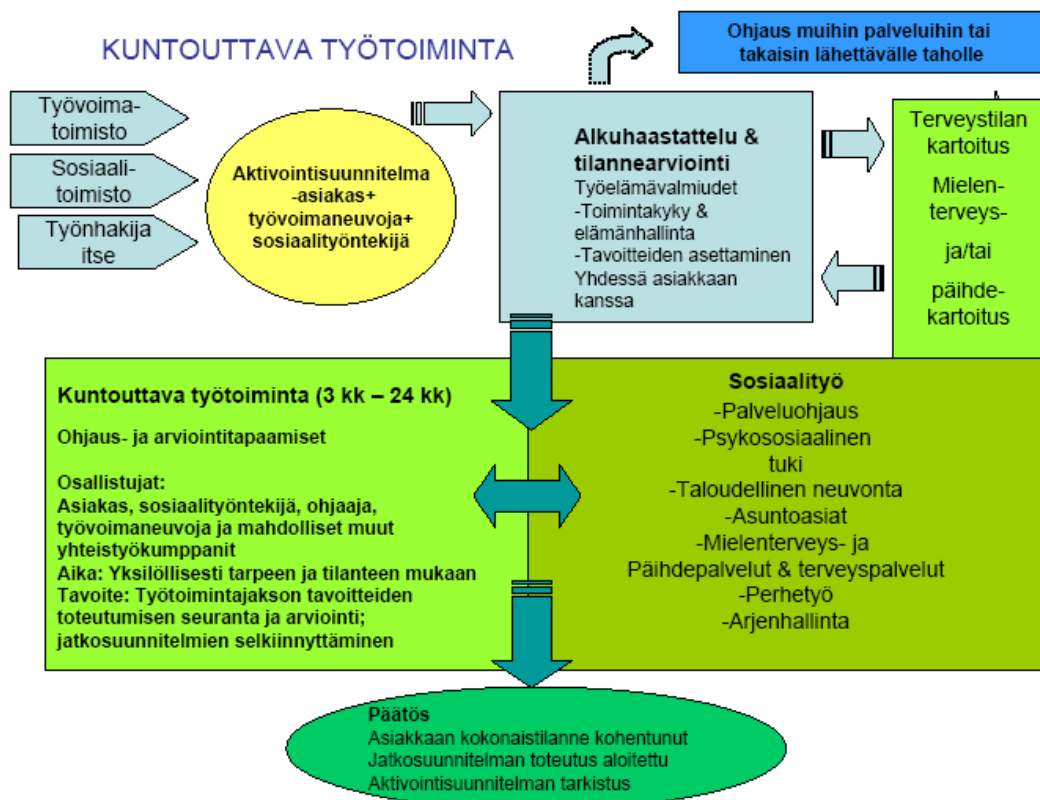
Kuntouttava työtoiminta on toissijainen aktivointitoimenpide tavanomaisiin työllisyyspoliittisiin toimenpiteisiin nähden, ja työttömälle henkilölle tulisi ensin tarjota työ- ja elinkeinohallinnon työllistämistoimenpiteitä. Kuntouttava työtoiminta –lain mukainen aktivointisuunnitelma tulee ajankohtaiseksi pitkään jatkuneen työttömyyden ja ensisijaisten toimenpiteiden soveltamisen jälkeen. Mikäli asiakkaan kanssa päädytään siihen, että kuntouttava työtoiminta on asiakkaan tilanteen kannalta hänelle sopiva ratkaisu, kunta etsii hänelle sopivan työtoimintapaikan. Asiakkaan kanssa sovitaan työtoimintajakson kestosta, paikasta, työajasta, työpäivistä ja muista yksityiskohdista. (Karjalainen ym. 2010, 14.) Omassa tutkimuksessani tarkastelen kuntouttavan työtoiminnan jaksoa ja sen toteutumista osana asiakkaan aktivoitumisprosessia.

Kuntouttavaa työtoimintaa voidaan kuvata prosessina (kuviot 3). Kuntouttavaan työtoimintaan ohjautetaan tyypillisesti työvoimatoimistosta tai sosiaalitoimistosta. Prosessissa kuntouttava työtoiminta päättyy asiakkaan kokonaistilanteen kohentumiseen.

Työttömän 17-29 –vuotiaan nuoren kohdalla voidaan ajatella, että ensisijaisia toimenpiteitä ovat ammatilliseen koulutukseen, työhön, työvoimapolitiittiseen koulutukseen, työharjoitteluun tai työelämävalmennukseen hakeutuminen. Lain mukaan nuorelle tulisi ensin tarjota näitä vaihtoehtoja ja vasta sen jälkeen kuntouttavaa työtoimintaa. Karjalainen ym. (2010, 179) kuitenkin toteavat, että pitkäaikaistyöttömän työllistymisprosessin näkökulmasta kuntouttava työtoiminta voisi paikantua toisaalta prosessin viimesijaisiin toimiin ja toisaalta prosessin ensisijaisiin toimiin. Molempiin näkökulmiin löytyvät perusteet kuntouttavan työtoiminnan laista. Aktivointiehtojen aikarajat ja työllisyyspoliittisten toimenpiteiden ensisijaisuuden korostaminen ennen kuntouttavaan työtoimintaan ohjaamista puhuvat viimesijaisuuden puolesta. Toisaalta ensisijaisuuden puolesta puhuu se, että pitkän työttömyyden jälkeen kuntouttava työtoiminta voi olla ikään kuin ”ensimmäinen” aktivointitoimi kohti työelämää.

Karjalaisen ym. näkökulma näyttää perustellulta, että kuntouttava työtoiminta voisi olla myös ensisijainen toimenpide nuoren kohdalla. Monesti aktivointiehdon täyttävät 8,5 kuukaudesta jopa kahteen vuoteen työttömänä olleet nuoret eivät välttämättä kykene ottamaan

näitä ”ensisijaisia” vaihtoehtoja vastaan, vaan kuntouttava työtoiminta tulisi mieltää ensisijaiseksi vaihtoehdoksi. He voisivat olla esimerkiksi kolmen kuukauden jakson kuntouttavassa työtoiminnassa ja sen jälkeen siirtyä esimerkiksi työharjoitteluun. Laki on myös ristiriitainen siltä osin, että lain tavoitteena korostetaan elämäntilanteen hallintaan liittyviä asioita ja kuitenkin oletetaan, että asiakkaat ovat kykeneviä ottamaan ensisijaisia vaihtoehtoja vastaan.

KUVIO 3. Kuntouttavan työtoiminnan prosessikuvaus (Lähde: Työllisyysportti)

Vuoden 2006 alusta tuli voimaan työmarkkinauudistus, jossa kunnat saivat tehtäväkseen rahoittaa puoliksi yli 500 päivää työmarkkinatukea saaneiden tuen jatkossa. Mikäli nämä ns. passiivituella olevat siirtyvät aktivointitoimenpiteisiin, maksaa valtio työmarkkinatuen aktivoinnin ajalta. Tämä lakimuutos lisäsi valtakunnallisesti kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden määrää. (Karjalainen ym. 2010, 14.) Tähän perustuu myös kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien palkkaaminen Kainuun alueella. Kuntien ei tarvitse maksaa puolta

työttömyysetuudesta, kun yli 500 päivää työmarkkinatukea saavia henkilöitä aktivoidaan kuntouttavaan työtoimintaan. Kela lähettää tiedon yli 500 päivää työttömänä olleista henkilöistä kuntiin, josta ne tulevat työ- ja elinkeinotoimiston ja kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien käyttöön. Näille henkilöitä pyritään ensisijaisesti ohjaamaan kuntouttavaan työtoimintaan. Kelan lähettämiä listoja kutsutaan sakkolistoiksi. Näiden sakkolistojen käytössä voi vaarana olla talouspoliittisen näkökulman korostuminen siten, että kunnan rahojen säästämiseksi asiakkaita velvoitetaan sanktioiden uhalla osallistumaan toimintaan, joka ei välttämättä ole asiakaskohtaisesti suunniteltu.

Kainuun alueella on toiminut vuodesta 2009 lähtien kuntouttavan työtoiminnan kehittämishanke, jossa mukana on Kainuun kunnista Hyrynsalmi, Kajaani, Kuhmo, Puolanka, Ristijärvi, Sotkamo, Suomussalmi ja Vaala. Puolanka on liittynyt hankkeeseen vuoden 2010 alusta ja Vaala vuoden 2011 alusta. Kuntouttavan työtoiminnan ohjaajiksi on palkattu 14 henkilöä sekä hankevetäjä. Kajaanissa toimii neljä ohjaajaa, Kuhmossa, Sotkamossa ja Suomussalmella kaksi ohjaajaa kullakin paikkakunnalla ja muissa kunnissa yksi ohjaaja/paikkakunta. Hankeen päätyttyä on tavoitteena palkata kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia jokaiseen kuntaan vakituiseen työsuhteeseen.

Oman tutkimukseni kannalta on tärkeää nähdä se konteksti, jossa kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan. Yksilön äänen kuunteleminen työvoima-, sosiaali- ja talouspoliittisten tavoitteiden painostuksessa on hyvin haasteellista. Kuitenkin toiminnan onnistumisen perustana on se, että jokaisen yksilön omat voimavarat ja henkilökohtaiset tavoitteet otetaan huomioon kuntouttavaa työtoimintaa suunniteltaessa.

5 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Tässä kappaleessa arvioin kuntouttavasta työtoiminnasta tehtyjä tutkimuksia, joissa kohde-ryhmänä ovat olleet kaikkiin ikäryhmiin kuuluvat kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet asiakkaat. Lisäksi esittelen nuorisotutkimuksia, joissa on tutkittu sosiaalisten verkostojen merkitystä ja työpajatoimintaa nuoria yhteiskuntaan integroivina elementteinä.

5.1 Kokemukset kuntouttavasta työtoiminnasta

Kuntouttavaa työtoimintaa on tutkittu taloudellisen vaikuttavuuden, työllistymisen ja yksilöllisten vaikutusten näkökulmista. Oman tutkimukseni kannalta on tärkeä jäsentää niitä tutkimuksia, joissa on tutkittu kuntouttavan työtoiminnan yksilötason merkityksiä niin arkeen ja hyvinvointiin kuin työllistymiseen liittyvien vaikutusten näkökulmista.

Karjalainen ym. (2010) ovat tutkineet kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia pääkaupunkiseudulla Espoon, Helsingin ja Vantaan alueella. Tiedot on kerätty asiakaskyselyn ja -paneelien kautta. Tutkittavista valtaosa (85%) oli yli 25-vuotiaita, ja miehiä asiakkaista oli yli kaksi kolmasosaa. Kuntouttavan työtoiminnan toimintajaksot oli toteutettu pääpiirteisään kaupunkien omissa paikoissa, ostopalvelu- ja järjestöpaikoissa. Tavoitteena kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiselle olivat työelämään siirtymisen valmistelu, työelämään totuttelu, mielekkään sisällön tuominen arkeen, työkyvön arvioiminen ja päivärytmin vakiinnuttaminen. Tulosten perusteella suurin osa asiakkaista oli pitänyt kuntouttavaa työtoimintaa hyvänä ratkaisuna omalta kannaltaan. Kuntouttavan työtoiminnan myönteisiä puolia olivat päivärytmin vahvistuminen, säännöllisyys, sosiaalinen kanssakäyminen, työpaikan hyvä ilmapiiri ja mielekäs tekeminen. Vaikka asiakkaat eivät nähneet työtoimintaa nimenomaan kuntouttavana, työtoiminnan sosiaalisesti kuntouttava elementti toimi varsin hyvin. Kuntouttavan työtoiminnan toimintajakso oli asiakkaiden mielestä hyvä, mutta jatkopolut kuntouttavan työtoiminnan jälkeen olivat huonot. Tutkimuksen mukaan monet palautuvat työttömiksi työnhakijoiksi tai hakeutuvat uudelleen kuntouttavaan työtoimintaan.

Karjalainen ym. (2010, 69-70) toteavat, että kuntouttava työtoiminta parantaa asiakkaiden lähes pysähtynyttä elämäntilannetta tuoden jotain myönteistä heidän elämäänsä. Kuntout-

tava työtoiminta liikkuu palveluna työllisyyspolitiikan ja sosiaalipolitiikan välimaastossa ja sille on asetettu lainsäädännössä molempien tavoitteita. Kuntoutumisen perustavoite on asiakkaan fyysisen kuntoutumisen lisäksi jonkinlainen yhteisöllinen ja sosiaalinen voimaantuminen, ja tämä vaatii pitkää ja luottamuksellista asiakastyösuhdetta.

Tammelin (2010) on tutkinut asiakkaiden kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta Keski-Suomessa kevättalvella 2010. Tutkimukseen on osallistunut 48 asiakasta, joista suurin osa on ollut 25-54 –vuotiaita ja vain kolme alle 25-vuotiasta. Tammelinin tutkimuksessa ei varsinaisesti tullut nuorten näkökulma esille, mutta tutkimus on kuitenkin merkittävä, kun se tuo asiakasnäkökulmaa esille asiakasfoorumien kautta, ja on varsin ajankohtainen tutkimus. Lähes kaikki (90%) vastaajista ovat pitäneet kuntouttavaa työtoimintaa omalla kohdallaan hyvänä ratkaisuna.

Kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset Tammelin (2010, 59-62) on luokitellut arkeen ja yksilön hyvinvointiin liittyviin (life first) ja työllistymiseen ja koulutukseen liittyviin (work first/human capital). Arkeen ja hyvinvointiin liittyviä vaikutuksia ovat arkirytmien löytyminen, mielekkään työn tekeminen ja aktivoituminen, mikä sisältää mielenterveyden paranemista ja ylläpitämistä. Myös sosiaalisen elämän paraneminen, ryhmään kuuluminen ja työyhteisön tuki ovat olleet vastaajien mielestä kuntouttavan työtoiminnan positiivisia vaikutuksia. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset työllistymiseen ja koulutukseen tarkoittavat, että osallistujalla on kuntouttavan työtoiminnan toimintajakson jälkeen parantuneet mahdollisuuden hakeutua avoimelle markkinoille töihin tai koulutukseen. Tammelin kuitenkin toteaa, että vaikutukset vaihtelevat hyvin yksilöllisesti, koska jokaisen osallistujan elämäntilanne on erilainen. Tammelin kysyy omassa tutkimuksessaan, onko kuntouttavalla työtoiminnalla mahdollista saavuttaa työllistymisen tai koulutuksen tavoite, jos arkeen ja elämään liittyvät tekijät eivät vastaa avoimilla työmarkkinoilla tai koulutuksessa tarvittavia taitoja, tietoja ja elämäntilannetta.

Lorentzenin ja Dahlin (2005, 27-29) tutkimuksessa selvitetään, auttavatko kaikista epäedullisimmissa asemassa oleville henkilöille kohdennetut aktiiviset työmarkkinaohjelmat (ALMPs= active labour market programmes) ihmisten siirtymistä sosiaaliavun varassa elämisestä kohti itsenäistä elämää. Osallistuminen aktivointitoimenpiteisiin parantaa työkykyä ja pärjäämistä erilaisten psykososiaalisten mekanismien kautta, joita ovat mm. työkyky, sosiaaliset taidot ja itsetunnon kasvaminen. Lorentzenin ym. tutkimuksessa tarkas-

tellaan neljä erilaista työmarkkinaohjelman päätyyppiä. Väliaikaisten työllisyystoimenpiteiden ohjelma on kohdennettu vähän koulutetuille työttömille, jotka ovat olleet ilmat työtä vähintään kolme kuukautta. Toinen ohjelma on tarkoitettu hyvin koulutetuille nuorille, joilla on epävakaa työmarkkina-asema. Kolmannen ryhmän muodostaa työharjoittelu, joka on tarkoitettu nuorille, joilla on lyhyt työhistoria. Neljäs ohjelma on kohdennettu suuressa työttömyysriskissä oleville henkilöille. Tutkimuksessa tarkastellaan, vaikuttaako työllisyysohjelmaan osallistuminen ihmisen omavaraisuuteen, tulojen lisääntymiseen ja työllistymiseen ja onko sillä merkitystä, mihin työllisyysohjelmaan ihminen on osallistunut. Tutkimukseen osallistujat valittiin aktiivisimpien sosiaaliturvaa saajien joukosta, ja heidän tuloksiaan verrattiin niihin, jotka eivät osallistuneet työllistämishjelmiin. Tutkimus tehtiin viiden vuoden seurantatutkimuksena vuosina 1995-1999. Paras vaikutus ansioihin ja työllistymiseen oli sellaisilla ohjelmilla, joihin kuului loppututkinto ja työharjoittelu sekä tuki-palkka. Väliaikaisilla työllisyysmenetelmillä oli heikko vaikutus ihmisten omavaraisuuteen. Toisaalta tutkimuksen tuloksiin vaikutti se, että ohjelmiin valitut henkilöt olivat ns. helposti aktivoitavissa olevia.

Ala-Kauhaluoman ym. (2004) mukaan kuntouttavalla työtoiminnalla voidaan vähentää syrjäytymistä ja lisätä osallisuutta, varsinkin jos kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen jakso on ollut pitkä. Elämäntilanteen hallinnan paraneminen tarkoittaa elämänrytmin normalisoitumista, yleistä virkistymistä, päihteidenkäytön parempaa hallintaa ja yleistä elämän mielekkyyden lisääntymistä. Toisaalta kuntouttavan työtoimintaan ohjatuista henkilöistä iso osa keskeyttää kuntouttavan työtoiminnan ja määrällisesti nuorten osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan ainakin pääkaupunkiseudulla on pientä. Luhtaselan (2008) tutkimuksessa tulee samansuuntaisia tuloksia eli kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset ovat positiivisia yksilön elämään ja lisäävät aktiivisuutta. Toisaalta kuntouttavalla työtoiminnalla ei voida korjata yhteiskunnallisia ongelmia, kuten rakenteellista työttömyyttä.

5.2 Sosiaaliset verkostot

Heikkinen (1999, 133-134) toteaa, että sosiaaliset verkostot on tärkeä elementti, joka voi olla sekä nuorta yhteiskuntaan kiinnittävä että siitä syrjäyttävä. Sosiaaliset verkostot muodostuvat niistä ihmisistä, joiden kanssa nuori on elämän eri alueilla säännöllisesti tekemi-

sissä ja joilla on jokin merkitys nuoren elämässä. Nuoren tärkeimmät sosiaaliset kontaktit ovat suhteita omaan lähipiiriin, ystäviin, kavereihin ja perheenjäseniin, ja muita tärkeitä toimijoita voivat olla sukulaiset, naapurit, työtoverit ja viranomaiset. Viranomaiset voivat olla osa nuoren sosiaalista verkostoa joko kasvottomina instituutioina, kuten sosiaalitoimisto tai yksittäisinä työntekijöinä, joihin nuorella on henkilökohtainen kontakti ja joilla on ”kasvot”, esimerkiksi sosiaalityöntekijä Seija.

Heikkisen (1999, 137-138) mukaan yhteiskuntaan integroiminen nähdään nuorten kohdalla vain työmarkkinoille ja palkkatyöhön kiinnittymisenä. Nuorten integraatioperusta on nykyään jotakin paljon enemmän kuin työmarkkinat ja talouden kenttä, ja myös syrjäytymisessä on kysymys jostakin muusta kuin pelkästä työttömyydestä. Sosiaalinen verkosto määrittää hyvin pitkälle niitä arvoja, asenteita ja elämäntilanteita, jotka nuori kokee omikseen ja joita hän elämässään noudattaa niin työn, koulutuksen kuin muidenkin keskeisten elämäntilanteiden suhteen.

Tutkimusten mukaan nuoret selviytyvät työttömyydestä parhaiten silloin, kun heillä on sosiaalinen verkosto, joka tukee heitä taloudellisesti, sosiaalisesti ja emotionaalisesti. Sosiaalisen verkoston mahdollisuudet vaikuttaa nuoren elämään riippuvat siitä, millainen sosiaalinen verkosto on rakenteeltaan. Sosiaalinen verkosto muodostuu nuoren ja muiden ihmisten välisistä siteistä, ja nämä siteet voivat olla laadultaan heikkoja tai vahvoja. Vahvat siteet ovat tärkeitä sosiaalisen tuen lähteitä jokapäiväisestä elämästä selviytymisessä. Heikot siteet tuovat uutta informaatioita ja uudenlaisia resursseja nuorten ulottuville. Onnistuneen yhteiskuntaan integroitumisen kannalta on tärkeää, että nuorella on verkostossaan sekä vahvoja että heikkoja siteitä. Sosiaaliset verkostot sinällään eivät voi estää nuoren syrjäytymistä, vaan tärkeää on tarkastella sosiaalisen verkoston luonnetta. Jos nuori kuuluu vahvasti oman perheen sosiaaliseen verkostoon se voi olla esteenä itsenäistymiselle. Tai verkostoon kuuluu vain muita nuoria työttömiä, eikä nuoren verkostossa ole työssä olevia nuoria, niin työllistyminen on vaikeaa, kun ei ole työssä olevien ihmisten sosiaalista tukea. (Heikkinen 1999, 139-141.)

Oman tutkimukseni kannalta on tärkeää tiedostaa nuoren elämäntilanteessa sosiaalisten verkostojen merkitys tai niiden puuttuminen. Mikäli nuorella ei ole työ- eikä opiskelupaikkaa, eikä hänellä ole tukenaan sosiaalisia verkostoja, kuten sukulaisia tai ystäviä, niin hän on vaarassa joutua totaalisesti yksin. Kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikka ja siellä

olevat muut työntekijät ja ohjaajat ovat osa nuoren sosiaalista verkostoa, ja sen merkitys nuorta yhteiskuntaan integroivana instituutiona saattaa olla hyvin tärkeä.

5.3. Nuorten työpajat kasvatuksellisina instituutioina

Oman tutkimukseni kannalta nuorten työpajojen merkityksen pohtiminen nuoren elämässä on tärkeää, koska kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan nuorten työpajoissa ja joillakin paikkakunnilla on jopa omia työpajoja, joissa kuntouttavan työtoiminnan ohjaajat työskentelevät yhdessä nuorten kanssa. Perinteisesti nuorten työpajoilla työskentelee alle 25-vuotiaita nuoria. Katja Komosen (2008) mukaan nuorten työpajojen tehtäviä ovat nuorten liittäminen yhteiskunnallisiin instituutioihin, sosiaalistaminen palkkatyöhön ja yleisen kasvatuksen ja ohjauksen antaminen.

Nuorten työpajat ovat paikka, johon irrallaan olevat nuoret otetaan kiinni. Institutionaalisen elämän viitekehyksessä nuori nähdään siirtymävaiheessa olevana, viimeistään työpajan liikkeelle tönäisemänä ja nuorten työpaja määrittyy väliaikaisena palveluna, johon nuoren ei tule kiinnittyä. Työpaja on ponnahduslauta elämään. Työpajan sosiaalistaminen palkkatyöhön tarkoittaa, että työpajalla nuori voi opetella normaaleja työelämän pelisääntöjä. Työn uskotaan kehittävän ihmisessä eri puolia ja ominaisuuksia, kuten luovaa ajattelua, ongelmanratkaisukykyä, sitkeyttä, pitkäjännitteisyyttä ja moraalialia. Työn tekeminen antaa myös onnistumisen kokemuksia ja sillä voidaan kompensoida aikaisempia koulutuksellisia epäonnistumisia. Yleinen kasvatusta ja ohjausta korostuu varsinkin niiden nuorten kohdalla, joilla on elämänhallintaan liittyviä ongelmia. Työpajoilla on rooli turvaverkon paikkaajina. Ne paikkaavat yhteiskunnan sosiaalistamisjärjestelmien puutteita, joissa erilaisten koulutusten, työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ja työelämän väliin jää harmaa vyöhyke. (Komonen, 2008.)

Reetta Pietikäinen (2005) on tutkinut helsinkiläisiin kulttuurityön työpajoihin osallistuneiden nuorten mielipiteitä ryhmähaastattelun avulla. Nuoret kokevat työpajalla työskentelyn merkittävänä keinona rakentaa omaa elämänpolkuaan. Työpaja on merkinnyt nuorille mahdollisuutta toteuttaa ja vahvistaa itsensä henkistä kehittämistä, yhteisöllistä osallistumista ja luovaa toimintaa. Nuoret kritisoiivat sosiaalituikiin liittyvän vastikkeellisuuden ja korostivat itse hakeutuneensa pajatoimintaan. Pietikäisen haastatteleminen nuorten mielestä

nuoruus on vapauden ja vakiintumattomuuden elämänvaihe, ja aikuistuminen on heille yksilöllisten elämänpolkujen etsimisen aikaa. Pietikäisen mukaan kulttuurityön työpajanuoret ovat työttömien nuorten erityisryhmä, koska heidän työhön ja koulutukseen kohdistuva kiinnostus on hyvin kapea-alaista. Työhallinnon näkökulmasta nuoret ovat valikoivuudessaan vaativia asiakkaita, jotka luovat työvoimapolitiikalle sekä haasteita että mahdollisuuksia.

Sekä Komosen että Pietikäisen tuovat tutkimuksissaan esille yhteiskunnan nuoriin kohdistaman institutionaalisen näkökulman, jonka mukaan kronologisen iän perusteella nuoren elämää pyritään yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä ohjaamaan tiettyyn suuntaan. Nuoruus voi olla vapauden ja vakiintumattomuuden elämänvaihe, joka sosiaali- ja työvoimapolitiittisesta näkökulmasta katsottuna määritellään yhteiskunnan marginaalissa olemiseksi ja jopa syrjäytymiseksi. Erilaisilla aktivointitoimenpiteillä ja niihin liittyvillä sanktioilla pyritään nuoria ohjaamaan työhön ja koulutukseen. Päämäärä on hyvä, kunhan jokaisen nuoren yksilölliset halut ja toiveet otetaan huomioon.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa tutkimuskohteena olevien 17-29 –vuotiaiden nuorten kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta sekä nuorten että ohjaajien näkökulmasta. Tutkimus on lähtenyt käyntiin tarkastelemalla aiheen taustalla olevia ilmiöitä: ihmisen toiminnallisuuteen ja voimaantumiseen liittyviä teorioita, syrjäytymistä kulttuurisena ilmiönä ja aiempien tutkimusten merkitystä oman tutkimukseni kannalta. Tässä kappaleessa käsittelen tutkimuksen toteuttamisen prosessia. Aluksi jäsennän tutkimustehtäviä ja aineistonkeruuprosessia. Sen jälkeen käsittelen haastattelua aineistonkeruumenetelmänä oman tutkimukseni kannalta ja sisällönanalyysiä analysointimenetelmänä.

6.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävät

Etsin tällä tutkimuksella vastausta kysymykseen, mikä vaikutus kuntouttavalla työtoiminnalla on nuoren elämässä. Kysymykseen vastataan konkreettisilla tutkimustehtävillä, joita ovat:

- 1) Miten nuori tulee kuntouttavaan työtoimintaan?
- 2) Mikä merkitys ohjauksella on kuntouttavassa työtoiminnassa?
- 3) Millainen kokemus kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on nuorelle?

Tarkastelen tutkimustehtäviä sekä nuorten että ohjaajien näkökulmasta ja osittain vertailen näkemyksiä keskenään. Raportoinnissa korostuu pääasiallisesti nuoren näkökulma, koska nuorten mielipide on heidän oma henkilökohtainen kokemuksensa. Ohjaajien puheissa korostuu yleisluontoisempi näkemys nuorista yhtenä ryhmänä. Kun lainaan tekstissän haastattelemiani henkilöitä, käytän nuoresta kirjainta N ja ohjaajasta kirjainta O, jotta nuoren ja ohjaajan haastatteluaineiston voi erottaa toisistaan. En ole kuitenkaan halunnut eritellä yksittäisten haastateltavien tekstejä numeroinnilla (N1, N2 tai O1, O2), koska halusin minimoida sen mahdollisuuden, että tutkittavien henkilöllisyys olisi voitu tunnistaa sitaattien perusteella. Haastattelijasta käytän sitaateissa kirjainta H.

6.2 Aineistonkeruuprosessi

Haastattelin 17-29 –vuotiaita nuoria, jotka parhaillaan olivat kuntouttavassa työtoiminnassa tai työtoiminta oli päättynyt 1-3 kuukautta ennen haastattelua. Lisäksi haastattelin kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia. Pyysin kirjallisen luvan tutkimuksen tekemiseen Kainuun maakunta –kuntayhtymän perhepalvelupäälliköltä (liite 1). Selvitin hänelle tutkimukseni tarkoituksen ja minuun tutkimuksen tekijänä liittyvät sitoumukset. Soitin myös kuntouttavan työtoiminnan kehittämishankkeen hankepäällikölle ja esittelin omaa tutkimusaiheittani. Hän lupasi alustavasti kertoa tutkimuksestani tiimipalaverissa kuntouttavan työtoiminnan ohjaajille, jotta he olisivat tietoisia mistä on kysymys, kun pyydän heitä osallistumaan tutkimuskirjekuorien jakamiseen.

Lähetin kesäkuussa 2011 kaikille kahdeksan eri kunnan 14 ohjaajalle sähköpostia, jossa esittelin tutkimukseni tarkoituksen ja tiedustelin kuntouttavassa työtoiminnassa olevien nuorien lukumäärää. Kysyin myös ohjaajien halukkuutta jakaa esittelykirjeet nuorille. Sain kesäkuussa vastauksen kolmen kunnan ohjaajalta, ja he olivat halukkaita esittelykirjeiden jakamiseen. Kesälomien takia tutkimuksen tekeminen kuitenkin pysähtyi kokonaan, ja palasin asiaan uudelleen elokuussa 2011. Elokuussa lähetin kolmen kunnan ohjaajalle 5 kpl esittelykirjeitä (liite 2) ja suostumuslomakkeita (liite 3) palautuskuorineen nuorille jaettaviksi. Sitten lähetin uusintasähköpostia viiden kunnan ohjaajalle, joilta kaikilta muilta sain vastauksen yhtä kuntaa lukuun ottamatta. Lähetin edelleen 14 kpl esittelykuoria näiden neljän kunnan ohjaajalle. Tässä vaiheessa minulta puuttuivat yhden kunnan nuorten tiedot ja toisaalta niiden nuorten tiedot, jotka olivat jo lopettaneet kuntouttavan työtoiminnan äskettäin. Näiden nuorten tiedot sain esimiehen luvalla sosiaalitoimen pro consona –asiakastietojärjestelmästä. Tässä vaiheessa tapahtui tutkimuksen eettisyyteen liittyvä virhe, jolloin minulta jäi varmistamatta tutkittavilta itseltään lupa asiakkuuden paljastumiseen. Kaiken kaikkiaan poimin 34 nuoren tiedot pro consona -ohjelmasta ja lähetin heille esittelykirjeet palautuskuorineen. Ohjaajien kautta suoraan meni 19 esittelykirjettä eli kaikkineen lähetin esittelykuoret 53 nuorelle.

Haastattelin myös kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia. Pyysin tutkimusluvan kuntouttavan työtoiminnan hankepäälliköltä. Tarkoitukseni oli haastatella vain 3-4 ohjaajaa, mutta hankepäällikön mukaan kuntouttavan työtoiminnan toimintakäytännöt ovat niin erilaiset eri

puolilla Kainuuta, että hän suositteli haastattelemaan kaikki ohjaajat kokonaisnäkömyksen saamiseksi. Pyysin 12 ohjaajaa mukaan haastatteluun eli jokaiselta paikkakunnalta 1-2 ohjaajaa, ja kaikki suostuivat osallistumaan. Kaiken kaikkiaan haastateltavia minulla oli 6 nuorta ja 12 ohjaajaa, ja ohjaajien haastattelusta toteutin kolme haastattelua parihaastatteluna. Ohjaajista naisia oli 7 ja miehiä 5.

6.3 Haastattelu

Valitsin tiedonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun, koska sen avulla sain henkilökohtaisen kontaktin sekä nuoriin että ohjaajiin. Tuomen ja Sarajärven (2009, 85-90) mukaan, on tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mieluusti mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta asiasta. Oman tutkimukseni kannalta oli tärkeää saada 17-29 –vuotiaita nuoria mukaan haastatteluun, enkä ruvennut erittelemään heitä sen mukaan, miten kauan he olivat olleet kuntouttavassa työtoiminnassa. Haastattelemini nuorten kokemukset kuntouttavasta työtoiminnasta olivat hyvin eri pituisia yhdestä kuukaudesta jopa yli kahteen vuoteen. Mielestäni jokaisen nuoren mielipide oli yhtä merkittävä, vaikka kuntouttavan työtoiminnan osallistumisjaksot olivat eri mittaisia, koska kuitenkin tarkoituksena oli tutkia nuorten yksilöllisiä kokemuksia.

Tuomi ym. (2009, 86) toteavat edelleen, että tutkimusraportissa on kerrottava, miten tiedonantajien valinta on harkittu ja miten valinta täyttää tarkoitukseen sopivuuden kriteerin. Puhutaan myös eliittiotannasta, jossa tiedonantajiksi valitaan ne henkilöt, joilta oletetaan saatavan parhaiten tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Valinnan kriteereinä voi olla mm. itsensä ilmaisemisen taito, puhekyky, kirjoitustaito, orientaatio maailmaan jne. Yksi tapa ratkaista aineiston riittävyys on saturaatio eli kylläntyminen. Se tarkoittaa tilannetta, jossa aineisto alkaa toistaa itseään, eikä tuota tutkimusongelman kannalta mitään uutta tietoa. Toisaalta kylläntymiseen vaikuttaa, hakeeko aineistosta samanlaisuutta vai erilaisuutta. Tutkimuksessani en tehnyt valintaa nuorten ilmaisukyvyn tai muun ominaisuuden perusteella, koska en tuntenut nuoria etukäteen. Jossakin vaiheessa harkitsin pyytää tutkimukseen mukaan omia asiakkaitani, mutta luovuin kuitenkin siitä ajatuksesta, koska ajattelin minun roolini sosiaalityöntekijänä jotenkin vaikuttavan tutkimuksen objektiivisuuteen. Mielestäni oli eettisesti kyseenalaista arvioida haastateltavien sopivuutta tutkimukseen suullisen ilmaisutavan tai muun ominaisuuden perusteella, vaan tärkein lähtökohta haastateltavien valinnas-

sa oli heidän oma henkilökohtainen halunsa osallistua tutkimukseen. Saturatio tuli esille ohjaajien haastatteluissa eli samat vastaukset alkoivat toistua haastattelujen edetessä. Kuitenkin jokaisessa haastattelussa tuli esille myös jotakin uutta näkökulmaa, joten saturatio ei siinä mielessä ollut oman tutkimukseni kannalta oleellinen tekijä.

Robsonin (2002, 267-273) mukaan haastattelua käytetään sosiaalitutkimuksessa paljon, ja siitä on olemassa erilaisia muotoja strukturoidusta haastattelusta syvähaastatteluun. Vähemmän strukturoiduissa haastatteluissa haastateltavalle henkilölle annetaan enemmän joustavuutta vastaamiseen. Kyselyissä pyritään selvittämään, mitä tutkittavat tietävät, mitä he tekevät, mitä he ajattelevat tai miten he tuntevat. Tämä johtaa sellaisiin kysymyksiin, joissa ollaan kiinnostuneita tosiasioista, käyttäytymisestä, uskomuksista tai asenteista. Kasvokkain tapahtuva haastattelu antaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja taustalla olevien motiivien tutkimiseen. Ei-verbaaliset vihjeet voivat antaa viestejä, jotka auttavat ymmärtämään verbaalista vastausta ja paljastamaan sen merkityksen. Parhaan hyödyn saaminen haastattelusta edellyttää taitoa ja kokemusta. Haastattelun keston voi tutkija itse määrittellä, ja hänellä on ammatillinen vastuu siitä, että haastattelu kestää ilmoitetun ajan. Kaikki haastattelut vaativat huolellista valmistautumista. Pitää miettiä luvat, sopia tapauksia, kirjoittaa muistiinpanot, nauhoittaa ja litteroida.

Haastattelujen sopiminen nuorten ja ohjaajien kanssa vaati aikaa ja matkustamista Kainuun alueella ja Kainuun ulkopuolellakin. Nuorten haastatteluista toteutin yhden nuoren kotona ja loput viisi haastattelua kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikassa. Ohjaajien haastattelut tein kunkin kuntouttavan työtoimintapaikan ohjaajien toimistossa. Haastattelut olivat kestoltaan 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Litterointivaiheessa ymmärsin, että sopiva haastattelun kesto olisi ollut vajaa tunti. Robsonin (2002) mielipiteeseen on hyvä yhtyä, että kasvokkain tapahtuva haastattelu antoi mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja kysymyksiä tarkentamiseen. Haastateltavan kotona tekemäni haastattelu tuntui kaikista luontevimmalta, kun se oli nuorelle tuttu, kotoinen ympäristö. Pääasiassa nuoret kuitenkin halusivat haastattelun tehtävän muualla kuin heidän omassa kotonaan.

Haastattelu on kuin keskustelu, jotakin, josta meillä kaikilla on kokemusta. Haastattelijan tehtävänä on saada haastateltava puhumaan vapaasti ja avoimesti. Haastattelijan omalla käyttäytymisellä on tärkein vaikutus siihen, että haastateltava voi puhua vapaasti ja avoimesti. On tärkeää, että haastattelija kuuntelee, enemmän kuin puhuu, esittää kysymyksiä

suoraviivaisesti, selkeästi ja ei-uhkaavalla tavalla. Pitää eliminoida vihjeet, jotka houkuttelevat haastateltavaa vastaamaan tietyllä tavalla. (Robson 2002, 273.) Haastattelu on herkkää tasapainoilua, jossa täytyy koko ajan tarkastella haastateltavan käyttäytymistä. Nuoret ovat yksilöitä, ja joillekin hyvin henkilökohtaisista asioista, kuten masennuksesta, puhuminen oli hyvin luontevaa, kun taas toiset eivät halunneet keskustella liian syvästi. Haastattelutilanteessa nuorten kanssa vuorovaikutus sujui vaivattomimmin sen nuoren kohdalla, joka oli päättänyt kuntouttavan työtoiminnan, ja haastattelu toteutettiin nuoren omassa kotona. Haastattelun lomassa juotiin teetä ja silitettiin koiraa. Muut haastattelut toteutettiin kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikassa joko keskellä toimintapäivää tai toimintapäivän päätteeksi. Ohjaajien kanssa haastattelut sujuivat hyvin vaivattomasti, koska ohjaajat tuottivat puhetta helposti. Haastattelun pitäminen tietyissä raameissa oli välillä haasteellista.

Teemahaastattelussa haastattelu käydään läpi vapaamuotoisen keskustelun muodossa kuitenkin niin, että haastattelijat tai teemat ohjaavat tätä keskustelua. Teemahaastattelussa on kysymys enemmän keskustelusta kuin kysymys-vastaus –vuorottelusta. Kannattaa mieluummin tehdä vaikkapa kymmenen kolmen vartin haastattelua kuin neljä kahden tunnin haastattelua. Haastattelut kannattaa purkaa eli litteroida yksi kerrallaan heti haastattelupahtuman jälkeen ja tehdä taas uusi haastattelu ja purkaa se. (Eskola 2007, 33-42.) Ohjaajien haastatteluissa haastattelijan rooli keskustelun ohjaajana oli haasteellista tilanteessa, jossa haastateltavalla oli paljon kerrottavaa, joten aiheesta eksyttiin myös sivupoluille. Toisaalta ohjaajien haastatteluissa tuli esille paljon samoja vastauksia, joten sivuraiteille eksyminen ei vaikuttanut siihen, että jotakin olennaista olisi jäänyt kertomatta. Laadin haastatteluista teemarungon sekä nuorten että ohjaajien haastattelua varten (liitteet 4 ja 5). Haastattelurunkojen laatimisessa hyödynsin Eeva Liukon (2008), Mia Tammelinin (2010) ja Jarno ja Vappu Karjalaisen (2010) käyttämiä teemahaastattelurunkoja.

6.4 Sisällönanalyysi

Ruusuvuori ym. (2010, 14-15) kirjoittavat aineiston analysoinnin haasteellisuudesta, että analyysin alkuvaiheessa opinnäytteen tekijä saattaa turhautua ja pettyä haastatteluaineistoa kuunnellessaan ja litteroidessaan. Näitä negatiivisia tunteita aiheuttaa kokemus siitä, että haastateltavat eivät ota esille asioita ja teemoja siten, kun tutkija on ennakolta odottanut.

Em. kirjoittajien mukaan pettymyksen tunteet kertovat siitä, että tutkijalla on ollut kenties liiankin valmiit ja lukkoon lyödyt ennakkokäsitykset paitsi aineiston sisällöstä myös sitä hyödyntävän analyysin teemoista ja argumenteista. Aineistoa pitäisi kuitenkin lukea tavalla, joka sallii uudenlaiset kysymysten tarkennukset, aineiston rajaamisen ja tutkijan itsensäkin yllättävät tuoreet tulokset.

Itselleni kävi em. kuvatulla tavalla joitakin haastatteluja litteroidessani lähinnä ohjaajien haastattelujen kohdalla. Joidenkin kohdalla haastattelu eteni sovittujen teemojen mukaan, mutta varsinkin yhden haastateltavan kohdalla haastattelu eteni enemmänkin haastateltavan omien ajatusten mukaan, ja itselleni tuli litterointivaiheessa ajatus, että eihän tämä liity ollenkaan omaan tutkimusaiheeseen. Myöhemmin asiaa mietittyäni ja teoriakirjallisuutta luettuani huomasin, että yksi tutkittavista puhui juuri tutkimuksen yhdestä olennaisemmasta asiasta, eli mitä kuntoutus tarkoittaa. Se ei sinällään ollut teemahaastattelurungossa yksittäisenä aiheena, mutta kun aloin perehtyä kuntouttavan työtoiminnan taustateoriaan, ihmisen toiminnallisuuteen, voimaantumiseen ja sitä kautta jopa kuntoutumisen teemaan, niin sieltähän sitten löytyi ajatus siitä, mistä ohjaaja oli puhunut. Periaatteessa liian tiukan haastattelurungon toteuttaminen antaa vähemmän tilaa luovuudelle ja uusien teorioiden löytämiselle, mutta siinä on myös vaarana se, että keskustelu voi karata tutkimuksen kanalta kokonaan epäolennaisille alueille.

Sisällönanalyysillä voidaan analysoida erilaisia dokumentteja, joita ovat artikkelit, päiväkirjat, puheet, haastattelut. Analysoinnissa on tärkeää kuvata analyysin vaiheet tarkasti, mutta myös pystyä tekemään mielekkäitä johtopäätöksiä tutkimuksesta. Sisällönanalyysi voi olla joko aineistolähtöistä (induktiivista) tai teorialähtöistä (deduktiivista). Aineistolähtöinen analyysi alkaa haastatteluaineiston lukemisella ja sisältöön perehtymisellä. Sen jälkeen aineistosta etsitään pelkistettyjä ilmauksia eli haetaan vastauksia tutkimustehtävään. (Tuomi ym. 2009, 103-109.) Tässä vaiheessa on määriteltävä analysointiyksikkö, joka voi olla sana, lause, lausuma tai asiakokonaisuus (Kyngäs ym. 1999, 3). Kyngäs ja Vanhanen (1999, 5) toteavat, että pelkistämisen jälkeen tehdään ryhmittely, jossa tutkija yhdistää pelkistetystä ilmaisusta ne asiat, jotka näyttävät kuuluvan yhteen. Analysoinnin kolmannessa vaiheessa muodostetaan yleiskäsitteiden avulla kuvaus tutkimuskohteesta eli tutkimuksen pääteemat, joita voi olla tuloksena yhdestä kolmeen. Sisällönanalyysissä koko ajan verrataan taan teoriaa ja johtopäätöksiä alkuperäisaineistoon uutta teoriaa muodostettaessa (Tuomi ym. 2009, 112).

Analysoin oman haastatteluaineiston pääasiallisesti sisällönanalyysin menetelmää käyttäen. Litteroin sekä nuorien että ohjaajien haastattelut sanatarkasti kirjoitettuun muotoon. Tämän jälkeen esitin aineistolle tutkimustehtävän mukaisia kysymyksiä ja koodasin vastaukset pelkistettyinä ilmauksina käyttäen analyysiyksikkönä ajatuskokonaisuuksia. Tämän jälkeen ryhmittelin pelkistetyt ilmaukset eri otsikoiden alle ja sen jälkeen muodostin teemat. Nuorten vastaukset analysoin tarkasti sisällönanalyysin menetelmällä, mutta ohjaajien haastatteluissa keräsin ensin pelkistetyt ilmaisut ja sitten tein ryhmittelyt. Ryhmitellyn aineiston pohjalta kirjoitin auki tutkimustuloksia peilaten niitä nuorilta saamiin vastauksiin. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli etsiä vastausta siihen, miksi nuori tulee kuntouttavaan työtoimintaan. Ryhmittelyn jälkeen muodostin teemat aikaisempien tutkimuksien ja toisaalta kuntouttavan työtoiminnan lain määritelmien mukaan kahteen pääteemaan eli elämäntilanteen hallintaan saamiseen ja työelämätaitojen ja ammatillisten valmiuksien ylläpitämiseen ja edistämiseen. Ohjauksen osalta etenin sisällönanalyysin mukaisesti; pelkistetyt ilmaukset, ryhmittely ja teemat, joita olivat nuoren elämäntilanteen alkukartoitus, tuki ja saatavilla oleminen ja ammatinvalinta ja jatkopolkujen etsiminen. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia analysoidessani etenin saman kaavan mukaan, mutta teemat muodostin aikaisempien tutkimusten mm. Tammelin (2010) ja Luhtasela (2008) teorioiden mukaan.

7 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN LÄHTÖKOHDAT

Tarkastelen tässä kappaleessa tutkimustuloksia nuoren ohjautumisesta kuntouttavaan työtoimintaan. Ryhmittelin aineiston sisällönanalyysin mukaisesti hakemalla aineistosta vastausta siihen, miksi nuori on ohjautunut kuntouttavaan työtoimintaan. Pääteemojen muodostamisessa hyödynsin aikaisempaa teoriaa, jossa aktivointipolitiikan lähestymistavat voidaan jakaa työlähtöiseen (work first) ja inhimillisen pääoman lähestymistapaan (human capital) (mm. Ala-Kauhaluoma ym. 2004). Muodostin tuloksista kaksi pääteemaa: elämäntilanteen hallintaan saaminen ja työelämätaitojen ja ammatillisten valmiuksien ylläpitäminen ja edistäminen. Aluksi esittelen haastateltavien taustatietoihin ja työtehtäviin liittyviä asioita.

7.1 Lähtökohtatilanne

Haastattelemistani kuudesta nuoresta kaksi oli 21-22 –vuotiasta ja neljä 27-29 –vuotiasta ja heistä naisia oli kolme ja miehiä kolme. Haastatteluun osallistuneista nuorista viisi oli parhaillaan kuntouttavassa työtoiminnassa ja yksi oli päättänyt kuntouttavan työtoiminnan vajaa kolme kuukautta ennen haastattelua. Kuntouttavan työtoiminnan päättänyt nainen oli ollut kolme ja puoli kuukautta kuntouttavassa työtoiminnassa. Yksi nainen ja yksi mies olivat olleet yli vuoden kuntouttavassa työtoiminnassa, ja yksi nainen ja kaksi miestä olivat aloittaneet kuntouttavan työtoiminnan 1-2 kuukautta ennen haastattelua. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen jaksot olivat haastattelemieni nuorten kohdalla eri pituisia, mutta mielestäni sillä ei ole merkitystä, kun kysymyksessä on tutkia nuorten yksilöllisiä kokemuksia, eikä etsiä tilastollisesti merkittäviä yleistyksiä.

Kolmella nuorista ei ollut ammatillista tutkintoa. Kaksi heistä kuitenkin opiskeli haastattelun ajankohtana ammatillisessa oppilaitoksessa. Toinen opiskeli päätoimisesti ja toinen monimuotokoulutuksessa kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen ohessa. Kahdella nuorista oli ammatillinen tutkinto sosiaali- ja terveysalalta ja rakennusosalta ja yhdellä nuorista kaksi ammatillista tutkintoa ensimmäinen elintarvikealalta ja toinen tieto- ja viestintätekniikan alalta.

Tutkimusten mukaan ohjautuminen kuntouttavaan työtoimintaan tapahtuu tyypillisesti työvoiman palvelukeskuksen tai työ- ja elinkeinotoimiston kautta (Tammelin 2011, 51). Tut-

kimukseni nuorista kolme oli ohjautunut kuntouttavaan työtoimintaan työvoiman palvelukeskuksen kautta, yksi työ- ja elinkeinotoimiston kautta, yksi etsivän nuorisotyö -hankkeen kautta ja yksi psykiatrisen poliklinikan kautta.

Lähtötilanteessa nuorilla ei välttämättä ollut tarkkaa tietoa siitä, mitä kuntouttava työtoiminta tarkoittaa. Kuitenkin jonkinlaisia linkityksiä oli olemassa, niin että he eivät joutuneet umpimähkään tulemaan täysin tuntemattomaan. Yhden nuoren kohdalla työvoiman palvelukeskuksessa työskennellyt työvoimaneuvoja oli siirtynyt kuntouttavan työtoiminnan ohjaajaksi, ja hän oli nuorelle tuttu henkilö, jonka kanssa hän pystyi käymään tutustumassa kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikkaan ja ohjaaja oli mukana aktivointisuunnitelman teossa. Toinen nuori oli ollut aiemmin kahden viikon kesäkurssilla samassa paikassa, missä hän aloitti kuntouttavan työtoiminnan. Kolmannella nuorella oli tuttuja toimintapaikassa, joten hänen oli helppo sinne mennä. Neljännen nuoren kohdalla tuttava oli suositellut kuntouttavaa työtoimintaa.

Haastattelemani kahden alle 25-vuotiaan nuoren ohjaamisessa kuntouttavaan työtoimintaan oli nähtävissä enemmän työvoimahallinnon aktivointitoimenpiteitä, kuin niillä nuorilla, jotka olivat yli 25-vuotiaita. Nuoret osallistuivat kuntouttavaan työtoimintaan, mutta samalla heitä ohjattiin hakemaan yhteishaussa, koska heillä ei ollut ammatillista koulutusta.

”N: Ja silleen niinku tavallaan mua patistettiin siihen, että mun pitäs niinku nyt tehdä jottain.

H: Niin mitä tarkoitat että patisti. Kuka sinua patisti?

N: Siis te-toimisto että työkkäristä ja sitten se ohjaajakin myönsi että niinku että haet sinne.”

”N: Niin sitten mutta sitten niinku mitä oon täälläki kuunnellu niin ei sitten niinku noita muita oo silleen niinku niin työnnetty.

H: Aha. Niin niin, että sä koit että siinä vähän niinku painostettiin.

N: Niin, että jos niinku mulla ois ollu .. ei ois ollu yhtään omaa halua niin ois mua aika paljon ahistanu sitten hakkee jonneki.”

” N: No siis joo siellähän nyt aina puhuu ja tulee kirjettä perästä että yhteishaku on nytten ja sillä pitää hakkee tai muuten laskettaan toimeentulotukkee ja tälleen...”

Em. nuorten kuvauksissa tulee esille Kotirannan (2008) käyttämä käsite pakkoaktivoinnista, jossa aktivointi tapahtuu ilman aktivoitavan omaa tahtoa. Periaatteessa työ- ja elinkeinotoimisto ja työvoiman palvelukeskus toteuttavat lainsäädännöllistä velvollisuuttaan

ohjata alle 25-vuotiaita ammattitaidottomia nuoria koulutukseen. Tässä tilanteessa kuitenkin täytyy toimia varsin hienovaraisesti, koska aktivoiminen sellaiseen, mihin nuorella ei ole sillä hetkellä valmiuksia voi viedä tilannetta jopa taaksepäin. Toinen nuori kuitenkin kertoi vuosi sitten tapahtuneesta koulun aloittamisesta, joka ei sitten onnistunutkaan, ja se vei nuoren tilannetta entisestään huonompaan suuntaan. Koulunkäynnin aloittamisen epäonnistuminen sai nuoren itsetunnon laskemaan niin, että hän ei häpeän vuoksi tohtinut mennä takaisin työvoiman palvelukeskukseen, vaan oli kotona yksin kaksi kuukautta.

”N: Se oli se koulu alko, niin kun se typpä kun kävin, niin niinku se niillä puheilla se periaatteessa niinku loppu niinku, että kun sä alat nyt sitten koulun. Niin sitten ja sitten kun se koulu sitten niin tuota se ei siten kertakaikkiaan mittään niinku tullukkaan, niin sitten jotenki niinku tuota tuli sitten itelle, kun sitten ne siellä typpäkin että minun pitäis käyvä sitä koulua. Niin emmä niinku kehtaa sinne, että kun en oookkaann siellä koulussa ja sitten siihen varmaan meni oisko menny ihan pari kuukautta, että en ollu niinku mihinkään missään yhteydessä.”

Periaatteessa nuoret pitivät ammatillisen koulutuksen aloittamista hyvänä asiana, vaikka kokemus painostamisesta ja patistamisesta tuntuikin epämukavalta. Kuitenkin heillä oli ymmärrys siitä, että ammatillisen tutkinnon saaminen on työllistymisen edellytys suomalaisessa yhteiskunnassa.

7.2 Toimiala, työtehtävät ja työn määrä

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta toteaa, että kuntouttavan työtoiminnan järjestää kunta. Kunta voi järjestää kuntouttavan työtoiminnan itse, tekemällä kirjallisen sopimuksen sen järjestämisestä toisen kunnan tai kuntayhtymän taikka rekisteröidyn yhdistyksen, rekisteröidyn säätiön, valtion viraston tai rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan kanssa. Kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan Kainuun alueella kunnan, Kainuun maakunta -kuntayhtymän, seurakunnan, yhdistysten ja säätiöiden toimipaikoissa. Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen poikkeaa Kainuun eri kunnissa siten, että kolmella paikkakunnalla on paja-tyyppistä toimintaa, joissa kuntouttavan työtoiminnan ohjaajat työskentelevät samoissa tiloissa ja yhdessä asiakkaiden kanssa. Lisäksi asiakkaita voi olla myös pajan ulkopuolisisissa toimintapaikoissa. Muissa kunnissa nuoret työskentelevät eri toimintapaikoissa, mutta myös nuorten työpajoilla, joissa on omat ohjaajat. Haastattelemistani nuorista neljä työ-

kenteli kuntouttavan työtoiminnan omalla pajalla, yksi yhdistyksellä ja yksi nuorten työpajalla.

Kuntouttavan työtoiminnan omalla pajalla tehtävät työt olivat puu-, metalli-, tietotekniikka- ja käsitöitä. Konkreettisia työtehtäviä olivat esimerkiksi koristelintujen tekeminen puusta, talipallojen säilytystelineiden tekeminen katiskaverkosta, mattojen kutominen ja kankaanpainanta. Tietotekniikkaan liittyviä tehtäviä olivat esimerkiksi esitteiden laatiminen ja kotisivujen työstäminen. Yhdellä työpajalla toimintaan liittyi lisäksi lounaan valmistaminen ja yhdessä syöminen toimintaan osallistuvien asiakkaiden kanssa. Yhdellä työpajalla kuntouttavan työtoiminnan ohjaaja teki asiakkaiden kanssa yhdessä vesakkojen raivaamista ja muita ulkoilualueiden kunnossapitotöitä. Nuorten työpajalla tehtävät työt olivat samantyyppisiä puu-, metalli- ja käsitöitä sekä lisäksi oli mahdollista osallistua asiakaspalveluun, kun asiakkailta perittiin maksuja auton renkaiden vaihtamisesta tai tavaroiden ostoista. Yhden nuoren toimintapaikkana oli taiteellinen yhdistys, jonka toimintaan kuului mm. kuvataiteeseen, elokuvaan, musiikkiin, teatteri-ilmaisuun liittyvää toimintaa.

Kuntouttava työtoiminta on sovitettava henkilön työ- ja toimintakyvyn sekä osaamisen mukaan niin, että se on työmarkkinoille pääsyn kannalta mielekästä ja riittävän vaativaa. Kuntouttava työtoiminta ei saa vakavasti loukata henkilön uskonnollista tai muuta eettistä vakaumusta. Kuntouttavassa työtoiminnassa työpäiviä voi olla yhdestä viiteen viikossa neljästä kahdeksaan tuntia päivässä. Toimintajakson aikana voidaan työpäivien ja tuntien määrää lisätä tai vähentää yhteisellä sopimuksella. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.) Haastattelemani nuoret olivat pääasiallisesti tyytyväisiä toimintapäivien määrään ja pituuteen sekä työtehtävien määrään. Kuntouttavan työtoiminnan omalla pajalla työskennellessä nuorilla oli mahdollisuus tuoda myös omia töitä pajalle tehtäväksi ja osallistua oman työn suunnitteluun. Periaatteessa välillä saattoi työtoiminnassa olla hiljaisempiäkin päiviä, jolloin ei ollut paljoa tekemistä, mutta nuoret eivät kokeneet sitä mitenkään haitallisena. Kuitenkin useamman nuoren kohdalla työtoimintaan osallistumista edelsi pitkä kotona olemisen jakso, joten kuntouttava työtoiminta oli jo sinällään tärkeää vain siksi, että pääsi kotoa pois.

” N: No se oli niinku alun perin tarkoitus että sitten jonku ajan päästä niinku sitten lisättään niinku sitä aikaa, mutta siinä sitte sattu valitettavasti semmonen, että siellä oli niinku siihen tai siis siihen sammaan oli sitten niin paljon ihmisiä, että siellä ei ollu sitte järkkee olla, että se ois ollu pelkästään sitä istumista.”

Periaatteessa kuntouttavassa työtoiminnassa on mahdollista lisätä myös toimintapäivien ja tuntien määrää, mikäli nuori itse sitä haluaa, ja se on hänen tilanteessaan tarkoituksenmukaista. Kaikissa toimintapaikoissa ei kuitenkaan pystytä työpäiviä lisäämään, koska työtehtäviä ei ole riittävästi.

7.3 Elämäntilanteen hallintaan saaminen

Haastattelemistani nuorista kolmella kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen tarkoituksena oli elämäntilanteen hallintaan saaminen pitkän sairasloman ja työttömyysjakson jälkeen. Elämäntilanteen hallintaan saaminen tarkoittaa konkreettisesti lähtemistä kotoa neljän seinän sisältä ulkomaailmaan, normaalielämään. Elämäntilanteen hallintaan saamiseen kuntouttavan työtoiminnan kautta liittyy arkirutiinien ylläpitämistä ja sosiaalisia kontakteja toisiin ihmisiin.

Haastattelemini nuorten tilanteessa kuntouttava työtoiminta oli paras vaihtoehto, kun alettiin miettiä paluuta ns. normaalielämään pitkän sairasloman jälkeen. Lähtötilanteessa on kuitenkin tärkeää, että nuorella on riittävät valmiudet ja voimavarat lähtemiseen. Periaatteessa nuori itse pystyy aika pitkälle määrittelemään omat voimavaransa, mutta eri yhteistyötahojen tuella ja kannustuksella oli tärkeä merkitys. Kuntouttava työtoiminta sairasloman jälkeen toteuttaa varmasti sitä perimmäistä tarkoitusta, mitä ”kuntouttavalla työtoiminnalla” tarkoitetaan. Kuntoutus on ihmisen ja ympäristön muutosprosessi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Kuntoutus on suunnitelmallista ja monialaista, usein pitkäjänteistä toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa hallitsemaan elämäntilanteensa (Kotiranta 2008, Liukko 2008).

” N: Että aluksi siinä oli että niinku että en mä ois kyennykään sieltä lähtemään mihinkään mutta sitten jossain vaiheessa sitä alko kaipaamaan ja tavallaan sit se niinku jumitti paikallaan, se ku siellä [kotona] oli eikä ollu mitään paikkaa mihin lähtee.”

”N: Joo ja sitten ihan tuota semmosella, mietin pitkään sitä tuota sillä tavalla kävin harkiten, harkiten, että miten se sopi siihen minun parantumisjaksoon siinä elikkä se tuota ihan niinkö sillä tavalla tosiaan otin sen varovasti puheeksi [te-toimistossa].”

Pitkän sairasloman jälkeen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen tukee kuntoutumista, koska sen kautta voidaan ylläpitää normaaleja arkirytmiejä. Aamulla joutuu nousemaan tiettyyn aikaan ja lähtemään töihin. Tämä on se lähtökohta, jonka vuoksi ohjaavilla tahoilla suositellaan nuorelle kuntouttavaa työtoimintaa.

”N: Se oli ihan niinkö ulkona noista muitten ihmisten rytmistä, että ihmettelin sitä, että minkälainenhan tuota homma tässä, jos minä valvon tuota yöt ja nukun pitkälle päivään. Ihan niinku omassa maailmassa olin.”

”N: Se oli sitten ihan jossakin vaiheessa että mä en poistunu ees mun asunnosta mihinkään muualle kun kauppaan ja sillonki vaan kun kissanruoka tai tupakka oli loppumassa että mä saatoin ite olla ilman ruokaa.”

”N: ..että viikot silleen meni ihan kotona koiran kanssa. Muuta harrastuksia ei sitten ollu ku että käytiin lenkillä ja sitte että muuten silleen siellä kotona.”

Pitkän sairasloman jälkeen nuorelle on tärkeää päästä muiden ihmisten pariin. Kotona yksin oleminen on nuorelle vakava uhka syrjäytymiselle, jos nuorella ei ole mitään muita sosiaalisia tukiverkostoja, sukulaisia tai ystäviä.

7.4 Työelämätaitojen ja ammatillisten valmiuksien ylläpitäminen ja edistäminen

Haastattelemistani nuorista kolmella oli kuntouttavaan työtoimintaan lähtemisen syynä työelämätaitojen ja ammatillisten valmiuksien ylläpitäminen ja edistäminen. Nuoret olivat suorittaneet ammatillisen tutkinnon, jopa kaksikin ammatillista tutkintoa. Työkokemusta heillä oli ammatillisen koulutuksen ja työvoimapolitiittisen koulutuksen työharjoittelusta, mutta työkokemusta ei ollut avoimen sektorin töistä. Työ- ja elinkeinotoimiston tarjoamia työllistymismahdollisuuksia ammatillisen tutkinnon suorittaneille nuorille on työelämävalmennukseen, palkkatukityöhön tai työvoimapolitiittiseen koulutukseen osallistuminen, kun töitä avoimilla työmarkkinoilla ei ole tarjolla. Työ- ja elinkeinotoimistolla on tietyt lainsäädäntöön perustuvat kriteerit, miten kauan nuori voi olla työelämävalmennuksessa tai milloin hänellä on edellytyksiä osallistua palkkatukityöhön. Haastattelemini nuorten kohdalla kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen oli vaihtoehto, kun työelämävalmennusta

ei välttämättä ollut enää käytettävissä tai he halusivat ”säästää” sitä myöhempää tarkoitusta varten.

”N: On mulla sitä vielä jäljellä [työelämävalmennus]. Minä aion sitä jonkun verran säästää, että näihin esimerkiksi johonkin koulutukseen tai semmossiin, jossa on työharjoittelua tai semmosseen että voin käyttää sitä.”

Nuorilla oli vahva orientaatio siihen, että he halusivat saada vakituisen työpaikan omalta paikkakunnalta tai Kainuun alueelta, vaikka heillä ei varsinaista aikaisempaa työkokemusta avoimilta työmarkkinoilta ollutkaan. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen lähtökohtana oli oman ammattitaidon ylläpitäminen tekemällä työtoimintapaikassa sellaisia tehtäviä, joihin heillä oli ammatillinen koulutus. Tavoitteena oli myös työtoiminnan aikana etsiä aktiivisesti työpaikkaa.

”N: No kyllähän se on se, että sen vakituisen työpaikan saisi.”

Pitkän sairasloman jälkeen normaalielämään palaamisen ensimmäisenä tavoitteena on ensisijaisesti elämäntilanteen hallintaan saaminen, mutta myös toisena päämääränä hakeutua sellaiseen toimintapaikkaan, joka edistäisi heidän koulutus- ja työllistymistavoitteita. Kolmella nuorella koulutus oli jäänyt jostakin syystä kesken, mutta he kuitenkin halusivat tehdä sitä samaa työtä, johon he olisivat valmistuneet, jos olisivat käyneet koulutuksen loppuun. Kuntouttava työtoiminta toimi tukena oikean koulutus- ja ammattialan etsimisessä.

”N: Niin niin se niinku seki siinä oli niinku silleen että vähän näkis että min-kälaista se [ammattiala] niinku on sitten oikeesti.”

”N: Tämä on hyvä sillä tavalla päästä kiinni ja täällä voi tehdä sitten, sitten kaikkea semmosta mitä siinä niinku oli siinä koulussaki siksi niinku vähän hakeutuinki tähän, tähän hainki.”

Nuorten kohdalla on tärkeää, että toimintapaikassa nuori voi harjoitella työn tekemistä ja toisaalta saada varmuutta oman koulutus- tai ammattialan hakemisessa.

7.5 Ohjaajien näkemykset

Ohjaajien mukaan kuntouttavan työtoiminnan toimiala, työtehtävät ja työn määrä pyritään järjestämään nuorten omien mieltymyksien ja voimavarojen mukaan.

”O: Joo kyllä toimintakyky ja voimavarat on rajalliset, että ei niinku pysty ajattelemaan tai kulkemaan, että parempi niin päin, että lähetään tavallaan yksilöllisesti kasvattamaan niitä voimavaroja ja toimintakykyä, kun se että kerralla niinku laitetaan semmoseen että mistä ei suoriudu. Se sitten heikentää itsetuntoa ja tulee niitä pettymyksen kokemuksia.”

Kaikilla ohjaajilla oli näkemys siitä, että nuorille on toimintapaikoissa riittävästi tekemistä, eikä kukaan joudu viettämään toimintapäiväänsä toimeettomana. Toimintapaikkojen määrä vaihtelee paikkakunnan koon mukaan, ja isommilla paikkakunnilla on enemmän valinnan mahdollisuuksia. Uusina aluevaltauksina nuorille on tarjolla yhdistyksiä, joissa voi tehdä teatteritoimintaa ja tapahtumien järjestelmistä. Nuorten kanssa pajalla työskentelevät ohjaajat korostivat, että pajalla nuorilla on mahdollisuus suunnitella omat työtehtävänsä. Toisaalta esitettiin myös näkemys siitä, että nuoret kokevat työpajalla työskentelemisen leimaavana. Nuori hyötyy eniten ”oikeista töistä”, joissa on mahdollista työskennellä eri toimintaympäristöissä. Jos nuori työskentelee esimerkiksi kunnan ympäristönhoitotehtävissä, niin hän voi liikkua eri paikoissa, kun taas työpajatoiminta tapahtuu kiinteässä toimintapaikassa. Haastattelemieni nuorten mielipiteissä ei kuitenkaan tullut esille sellaista näkemystä, että he olisivat kokeneet työpajalla työskentelemisen leimaavana tai jotenkin vähempiarvoisena. Ehkä pajatoiminnan sisällöt vaihtelevat paikkakunnittain, joten johtopäätös pajatyöskentelyn leimaavuudesta on ristiriitainen.

Kysyin haastatteluissa ohjaajien näkemyksiä siitä, minkä takia nuoret tulevat kuntouttavaan työtoimintaan. Kainuun alueella nuoria ohjataan kuntouttavaan työtoimintaan työ- ja elinkeinotoimiston, työvoiman palvelukeskuksen ja sosiaalitoimiston kautta. Nuoret voivat olla myös suoraan yhteydessä kuntouttavan työtoiminnan ohjaajaan, koska he ovat kuulleet esimerkiksi kavereilta hyvää palautetta kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta. Ohjaajien näkemys kuntouttavaan työtoimintaan ohjautumisesta on yhteneväinen haastattelemieni nuorten mielipiteiden kanssa eli taustalla on elämäntilanteen hallintaan liittyviä tekijöitä, mutta toisaalta myös työelämätaitojen ja ammatillisten valmiuksien ylläpitämiseen ja edistämiseen liittyviä asioita.

Lähtökohtana kuntouttavaan työtoimintaan hakeutumiselle on se, että jokin lähettävä taho (työ- ja elinkeinotoimisto, työvoiman palvelukeskus tai sosiaalitoimisto) keskustelee yhdessä nuoren kanssa kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta. Tämän jälkeen lähettävä taho on yhteydessä kuntouttavan työtoiminnan ohjaajaan, jonka jälkeen aletaan miettiä nuorelle sopivaa vaihtoehtoa. Ohjaaminen kuntouttavaan työtoimintaan ei kuitenkaan tapahdu umpimähkäisesti, vaan ensimmäisenä kohderyhmänä ovat ne nuoret, joilla on useita koulun aloittamisia ja keskeyttämisiä tai heillä ei ole ammatillista tutkintoa ollenkaan. Toinen kohderyhmä ovat ne nuoret, joilla on ammatillinen tutkinto, mutta heillä ei ole minkäänlaista kokemusta työelämästä ja kuntouttava työtoiminta on hyvä aloitus työelämään tutustumisessa. Kolmantena ryhmänä ovat ne nuoret, joilla on kyllä kaikki työelämävalmiudet, mutta työpaikkoja avoimella sektorilla ei ole tarjottavana, eikä heillä ei ole oikeutta palkkatuettuun työhön tai työelämävalmennus on käytetty kokonaisuudessaan. Nämä nuoret haluavat olla työtoiminnassa mieluummin kuin kotona neljän seinän sisällä, vaikka he pärjäisivät hyvin tavallisessa työssäkin. Toisaalta he eivät ole halukkaita muuttamaan kotipaikkakunnaltaan muualle työn perässä.

Ohjaajien haastatteluissa tulee esille, että koulun keskeyttäneiden tai ilman ammatillista tutkintoa olevien nuorten taustalla on päihde- ja mielenterveysongelmia, masennusta ja sosiaalisten tilanteiden pelkoa. Joillakin kouluttamattomuus ja työttömyys on elämäntapa, joka on jatkunut sukupolvesta toiseen.

”O: että ollaan vähän niinku vähäosaisia, että ei halutakaan lähteä. Että täällä on vanhemmatkin toisessa polvessa jo työttömiä niin, niin ei oo sitten sitä esimerkkiäkään kato sitten että kotona ei potkita eteenpäin, niin siinä maataan sitten koko suku siinä sohvalla sitten niin ei se, siihen on hirveen hankala puuttua semmoseen.”

On myös nuoria, joilla ei ole sosiaalisia verkostoja, vaan he ovat jääneet yksin esimerkiksi tietokonepelaamisen vuoksi. Nuoren taustalla olevien tekijöiden tunnistaminen on peruslähtökohta, jonka kautta voidaan nuoren tilannetta ruveta viemään eteenpäin. Se ei ole yhteiskunnallisten ongelmien vyöryttämistä nuorten henkilökohtaisiksi ongelmiksi, vaan ohjaajien ja ohjaavien tahojen on tunnistettava nuoren työllistymiseen ja kouluttautumattomuuteen liittyviä esteitä, jotta nuoren tilannetta voidaan viedä eteenpäin kuitenkin nuoren omien toiveiden mukaisesti.

Ohjaavien tahojen näkökulma kuntouttavasta työtoiminnasta viimesijaisena vaihtoehtona on muuttunut näkemykseksi, että se voi olla myös ensisijainen vaihtoehto.

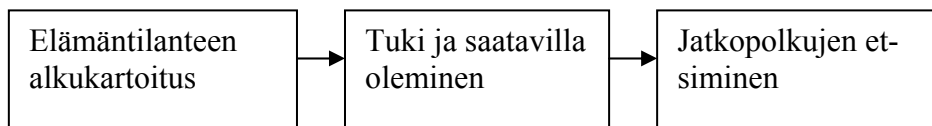
”O: Minä huomaan ihan niiden puheissa. Ne jotka työkkärissä töissä on, niin silloin 2009 vuonna kun aloitettiin tätä hommaa, niin sehä oli, että tämän kanssa on kaikki muut kokeiltuna, että pitäisikö sitä vielä kokeilla, tähän sävyyn, mutta nyt se on ihan erilainen, että tämmönen nuori tuli meille asiakkaaksi, että oisiko tästä kuntouttavaan että.”

Tässä korostuu se perusnäkemys, että työllistymiseen liittyvät tavoitteet eivät voi olla ensisijaisia, kun elämänhallintaan kuuluvat asiat ovat sekaisin. Ensin täytyy olla life first ja sen jälkeen vasta work first.

8 OHJAUKSEN MERKITYS

Ryhmittelin kuntouttavan työtoiminnan ohjauksen merkitystä sisällönanalyysin kautta sekä nuorten että ohjaajien vastauksista. Jäsensin haastatteluissa esiin nostetut kuntouttavan työtoiminnan ohjauksen merkitykset kolmeen eri teemaan: elämäntilanteen alkukartoitus, tuki ja saatavilla oleminen ja jatkopolkujen etsiminen. Mielestäni ohjauksessa on kyse prosessista, joka etenee nuoren elämäntilanteen alkukartoituksesta ohjauksen ja tuen avulla jatkopolkujen etsimiseen. Jaottelu on varmasti hyvin pelkistetty ja idealistinen, mutta toisaalta jatkopolkujen etsiminen voi tarkoittaa myös jatkamista kuntouttavassa työtoiminnassa, mikäli edellytyksiä ei ole koulutukseen, työhön tai työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen.

TAULUKKO 1. Ohjauksen merkitys nuorten ja ohjaajien näkökulmasta

8.1 Elämäntilanteen alkukartoitus

Sekä nuorten että ohjaajien mielestä ohjauksen merkitys on tarpeellisinta, kun oltiin suunnittelemassa kuntouttavaa työtoimintaa. Mikäli nuorella ei ole tarkkaa tietoa, mihin toimintapaikkaan hän haluaa mennä, niin ohjaajien kanssa voidaan tehdä tutustumiskäyntejä eri kohteisiin.

”N: No sitten oli puhe sen ohjaajan kanssa, että ruvettaan kattommaan niitä paikkoja että voijaan käyvä vierailulla ja tämmöstä.”

Ohjaajat korostivat nuoren mielipiteen kuuntelemista ja lähtemistä liikkeelle pienin askelein, jos nuori oli ollut esimerkiksi pitkän aikaa vain kotona sairaslomalla tai työttömänä. Ohjaajat joutuvat miettimään toimintapaikkaa valitessaan nuoren kokonaistilannetta; tarvitseeko nuori toimintapaikassa tiukkaa vai löysää kontrollia. Nuorta pitää kuulla, mutta toisaalta tuoda esille myös realiteetit.

”O: Niin mutta nuorillekin on sitten realistisesti sanottava niitä asioita, että toki sitten saada se oma mielenkiinto, saada sieltä esille ja muuta, mutta sitten tosissaan, että ei voi heti hypätä mihinkään johtajan hommiin.”

Nuoren elämäntilanteen kartoittamiseen liittyy asuntoasioiden ja taloudellisen tilanteen selvittelyä ja ohjaamista tarvittaessa velkaneuvontaan, mielenterveys- ja päihdepalveluihin, toimeentulotuen hakemiseen. Tarvittaessa ohjaajat ovat nuoren mukana viranomaiskäynneillä.

”O: Sittenhän me aina pyritään kyllä se, että sitä apuna olemaan niinku näissä asioissa just että asunnon hankkimisessa ja että se että koska kumminkin se, että on se oma koti mistä lähet sinne työtoimintaan niin se on suurempi todennäköisyys että hän lähtee sinne sitten kun se on se oma kun mitä että kaverieitten nurkista sitten.”

Haastattelemani nuoret eivät maininneet tarvinneensa ohjausta asuntoasioiden tai raha-asioiden selvittämisessä, vaan ohjaus liittyi pääasiallisesti kuntouttavan työtoiminnan aloitusvaiheessa toimintapaikan etsimiseen.

8.2 Tuki ja saatavilla oleminen

Ohjaus oli nuoren mielestä tietoisuutta siitä, että on joku henkilö, jonka luokse voi mennä juttelemaan, jos on jotakin kysyttävää tai mieltä askarruttavaa asiaa. Pajalla työskentelevien nuorten kohdalla saatavilla oleminen on ihan fyysistä, koska ohjaajan luo voi mennä melkein milloin tahansa, koputtaa oveen ja keskustella mieltä askarruttavista asioista. Pajalla työskentelevien nuorten puheissa korostuu myös ohjaajan merkitys työhön kannustamisessa ja toisaalta ohjaajan asema auktoriteettina, joka pitää yllä järjestystä, mutta korostaa jokaisen aikuisen ihmisen oikeutta tehdä itse omia itsenäisiä päätöksiä. Ulkopuolisissa toimintapaikoissa ohjaajan saatavilla oleminen tarkoittaa mahdollisuutta soittaa tai lähettää tekstiviestiä tarpeen mukaan ja toisaalta tietoisuutta siitä, että on joku henkilö johon voi tarpeen tullen ottaa yhteyttä. Nuoren näkemyksissä korostuu ohjaajan rooli nuoren yksilöllisen kokonaistilanteen ymmärtämisessä.

N: ”Ja sitten silleen niinku muutenkin että sillä oli sitten jotenki ne langat silleen niinku kasassa, että se niinku aina silleen tiesi että mitä niinku on. Että se osas niinku selittää niinku muillekin, jos vaikka kun ei siellä hirvveen ussein ollu vaikka niinku aikoja sinne työvoiman palvelukeskuksella niin se niinku osas niinku selittää mitä on niinku menossa.”

N: ”Niin ja sitten silleen että tämä on silleen hyvä että ne [ohjaajat] kuitenkin tietää että kaikki ei oo samalla lähtöviivalla että jokaisella on se oma elämäntilanne ja ne omat tarpeet ja jaksamiskyvyt.”

Ohjaajien mielestä nuoren tukeminen riippuu paljon nuoren lähtötilanteesta. Ohjaus voi olla hyvin kevyttä, joka vähimmillään on sitä, että ohjaaja käy nuoren toimintapaikassa kerran kuukaudessa hakemassa työpäivien ilmoituskortin. Vaativimmillaan ohjaus on sitä, että käydään aamulla soittelemassa nuoren ovikelloa, jos nuori ei ole tullut toimintapaikkaan.

O: ”Niin no kesällä esimerkiksi oli semmonen asiakas että sitten päihdetyöntekijän kanssakin kävin oven takana kun sitä ei näkyny eikä vastannu puhelimeen.”

Ohjaajien puheissa nuoren tukeminen tarkoittaa nuoren mielipiteen kuuntelemista ja motivoimista. Nuoren oman mielipiteen ja tahdon kuunteleminen työtoimintaa suunniteltaessa on erittäin tärkeää ja välttämätön edellytys työtoiminnan onnistumiselle, mutta toisaalta ohjaajan tehtävänä on tukea ja kannustaa nuorta, antaa sysäyksiä eteenpäin. Nuoren tilanteessa pitää ottaa huomioon jokaisen nuoren yksilöllinen tilanne. Työpajalla toimiva ohjaaja kuvaa hyvin, miten nuorelle pitää antaa tilaisuus edetä oman aikataulunsa mukaisesti.

O: ” Ja kyllä jollakin on mennyt aikaa, sillä yhdelläkin nuorella, mikä oli vaikea elämäntilanne oli niin ja vaikeita hetkiä siinä keväälläkin niin että meni vähän niinku silleen istuessa että ei niinkö pystynyt tarttumaan mihinkään että ihan monta kuukautta, mutta nyt on sitten niin sillai aivan kuule niinku itse ohajautuva että hyvä että malttaa tupakalla käyvä ja kahvilla ja kuule aivan työn ääressä kuule sitten on ja nauttii siitä että kun hän saa täällä tehdä.”

Em. ohjaajan puheesta tulee esille se näkökulma, että kuntouttavassa työtoiminnassa tarvitaan myös sellaisia vaihtoehtoja, että on pajoja, joissa ohjaajat työskentelevät yhdessä nuorten kanssa. Ns. ulkopuolisissa toimintapaikoissa ei ole sellaista mahdollisuutta, että nuori voisi istua päivät ja katsella, vaan oletuksena on, että nuori tekee aktiivisesti jotakin. Sitähän se työtoiminta tarkoittaa. Nuorten kanssa työpajoilla työskentelevien ohjaajien puheissa tulee esille hyvin syvällisesti nuoren kokonaistilanteen ymmärtäminen, koska ohjaajat työskentelevät niin intensiivisesti nuorten kanssa.

O: ”Että hirveen herkkähän siinä pittää niinku sillai olla että melkein silmistä niinku nähä ja..”

Ohjauksen merkitys korostuu nuoren lähtötilanteen mukaan. Mikäli nuoren hakeutuminen kuntouttavaan työtoimintaan liittyy enemmän elämänhallinnan parantamiseen, niin ohjauksessakin painottuu enemmän se näkökulma. Toisaalta jos kuntouttavaan työtoimintaan tullaan enemmänkin ammattitaidon ylläpitämisen takia tai kun mitään muuta vaihtoehtoa ei ole käytettävissä, niin silloin ohjauksen merkitys on vähäisempää, koska itse työtehtävien opastamiseen kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien rooli ei kuitenkaan ulotu, paitsi näissä omissa työpajoissa, joissa oli myös ammatilliseen osaamiseen liittyvää ohjausta. Haastatteluissa nuorten kanssa ohjauksesta keskusteltiin hyvin pintapuolisesti, koska ajattelin, että tutkimukseni painotus on enemmänkin kuntouttavan työtoiminnan vaikutusten etsimisessä, vaikka toki ohjaus on osa sitä. Ohjaajien haastatteluissa taas keskustelimme enemmänkin ohjauksesta, koska sehän on juuri ohjaajien ominta toimialaa.

Nuorten puheissa korostui ohjauksen merkitys tilanteessa, kun ollaan suunnittelemassa kuntouttavaa työtoimintaa. Ohjaaja on mukana aktivointisuunnitelman tekemisessä, jolloin nuori tapaa ohjaajan ensimmäisen kerran. Aktivointisuunnitelmassa voidaan jo päättää kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikasta tai sitten siinä voidaan tehdä suunnitelma siitä, mihin toimintapaikkoihin ohjaaja lähtee nuoren kanssa tutustumaan. Lähtötilanteessa selvittää tarpeen mukaan kunkin nuoren yksilöllisen elämäntilanteeseen liittyviä asioita. Nuori voi tarvita tukea ihan käytännön tilanteissa asioidessaan eri viranomaisten kanssa tai selvitellessään omia koulutusmahdollisuuksiaan.

Nuorten ja ohjaajien näkemys ohjauksesta on hyvin erilainen, koska nuori puhuu omasta henkilökohtaisesta kokemuksestaan, ja ohjaajien näkemys on taas yleisluontoisempi katsaus laajaan kuntouttavan työtoiminnan toimintakenttään. Ohjaajien työnkuva on laaja ja poikkeaa paljon paikkakuntaakohtaisesti. Se voi olla enimmillään sitä, että he käyvät aamulla hakemassa nuoren toimintapaikkaan ja vähimmillään sitä, että he käyvät kerran kuu-kaudessa toimintapaikassa hakemassa nuorelta kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiskortin.

Nuorten mielestä ohjaus on tietoisuutta siitä, että ohjaaja on tavoitettavissa, jos nuorella on jotain kysyttävää. Ohjaajilla on tavallaan nuoren tilanteesta kokonaisnäkemys, missä ollaan ja mihin ollaan menossa. Ohjauksessa korostuu myös ohjaajien kannustus, mutta toisaalta nuorelle annetaan aikuisena ihmisenä valinnanvapaus tehdä omia ratkaisuja.

8.3 Jatkokolkujen etsiminen

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta toteaa, että lain tavoitteena on parantaa pitkään jatkuneen työttömyyden perusteella työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavan henkilön edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen ja muuhun työhallinnon tarjoamaan työllistymistä edistävään toimenpiteeseen. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189). Lain lähtökohtana on, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisella edistetään henkilön kykyä hakeutua kouluun, työhön tai muuhun työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen, kuten työharjoitteluun, työelämävalmennukseen, palkkatukityöhön tai työvoimapolitiittiseen koulutukseen. Sekä ohjaajien että nuorten haastatteluissa tuli esille se, että ammatinvalintaan ja työllistymiseen liittyvät asiat ovat yksi olennainen osa kuntouttavaa työtoimintaa ja ohjausta.

”N: No tänä päivänä oli just tuon ohjaajan kanssa puhetta että vuojen loppuun jos oisin tässä pajassa ja sitten niinku menisin tuonne ulkopuoliseen toimintaan että yritetään löytää mulle sopiva semmonen paikka että vaikka harjottelemaan menisin sinne.”

”N: Täällä on ainakin silleen ammattitaitoinen ihminen että jonka kanssa pysyy keskusteleen muummoassa just koulutuspaikoista ja tälleen että silleen on tukena että tässä että kun ehtii työpaikkoja...”

Siirtyminen koulutukseen, työhön tai muuhun työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen vie yksilöllisen ajan kunkin nuoren omasta elämäntilanteesta ja voimavaroista riippuen, ja toisaalta yhteiskunnalliset tekijät luovat merkittävät rajoituksensa jatkokolkujen löytymiselle, jos sopivia jatkokolkuja ei ole tarjolla.

”O: Ja sitten jatkojen miettimistä sitten, että oisko se sitten koulutukseen hakeminen tai joillakin on onni ollu saaha edes joksikin aikaa työtäkin.”

Varsinkin pienemmällä paikkakunnilla jatkokolkujen löytymisen esteenä ovat yhteiskunnalliset tekijät, kun työ- ja koulutuspaikkoja ei ole tarjolla ja jatkokolkujen löytyminen tarkoittaisi paikkakunnalta pois muuttamista. Toisaalta samat ongelmat tulevat esille myös pääkaupunkiseudulla tehdyssä tutkimuksessa (Karjalainen ym., 2008), jossa kuntouttavan työtoiminnan jälkeen sopivia jatkokolkuja ei ole, koska kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet henkilöt eivät voi suoraan työllistyä avoimille työmarkkinoille. Heille pitäisi olla yksilöllisesti räätälöityjä työpaikkoja. Mielestäni tässä tulee esille Helneen (2002) näkemys

syntyä, että yhteiskunta ei pysty vastaamaan kunkin yksilön tarpeisiin. Kuntouttavan työtoiminnan lain tavoitteena on, että työtoiminnan lopputuloksena olisi valmis yksilö, joka olisi kypsä osallistumaan yhteiskunnan toimintaan. Kuitenkin tosiasiassa tilanne on sellainen, että yhteiskunta ei pysty tarjoamaan riittävästi vaihtoehtoja jokaisen yksilön osallistumiseen.

Lain tarkoitus viittaa enemmänkin yksilön vajavuuksien korjaamiseen kuntouttavan työtoiminnan avulla, ja kuitenkin lähtökohtana pitäisi olla yhteiskunnan mahdollisuus tarjota yksilöllisiä vaihtoehtoja. Toki varsinkin nuorten kohdalla jatkopolku etenee usein kuntouttavan työtoiminnan lain asettamien jatkopolkujen mukaisesti, mutta aina ei näin kuitenkaan ole. Positiivista nuorten kohdalla on se, että heillä itsellään on vahva luottamus tulevaisuuteen ja siihen, että he tulevat löytämään oman paikkansa yhteiskunnassa.

9 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN VAIKUTUKSET

Tutkimustulosten perusteella teemoittelin kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia nuorten ja ohjaajien näkökulmasta hyödyntäen Leena Luhtaselan (2009) lisensoitettua ja Mia Tammelinin (2010) tutkimusraporttia. Luhtasela (2009) on tutkinut kuntouttavaa työtoimintaa osallisuuden viitekehyksessä. Luhtasela ja Tammelin ovat jäsentäneet kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia seitsemään teemaan: rytmiä elämään, työyhteisö tukee, osaaminen lisääntyy, mielekäs työ, aktivoituminen ja etuudet. Tammelinin (2010, 58) tutkimuksessa on lisäksi muut vaikutukset, joita ovat mm. itsetunnon parantuminen, työkyvyn arviointi ja avoimille työmarkkinoille kuntoutuminen. Jäsensin haastattelussa esiin nousseet kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset kahdeksaan eri ryhmään, joita ovat: 1) kotoa pois, 2) rytmiä elämään 3) työyhteisön tuki 4) mielekäs tekeminen 5) työelämään kiinni 6) osaaminen lisääntyy 7) etuudet 8) muut vaikutukset. Muita vaikutuksia ovat mm. kokonaiselämäntilanteen kohentuminen, itsetunnon parantuminen, jatkopolkujen selkiytyminen ja joustava työaika.

Olen käyttänyt vaikutusten luokittelemisessa hyväksi Mia Tammelinin taulukkoa (2010, 59), jossa hän luokittelee kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset kahteen pääteemaan: (1) arkeen ja yksilön hyvinvointiin liittyviin vaikutuksiin ja (2) työelämään ja koulutukseen liittyviin vaikutuksiin (taulukko 2). Näiden pääotsikoiden alle olen ryhmitellyt oman tutkimukseni sisällönanalyysin avulla esiin tulleet teemat, jotka ovat osittain yhteneväiset Tammelinin luokittelun kanssa.

TAULUKKO 2. Kuntouttavan työtoiminnan yksilötason vaikutukset

Vaikutukset arkeen ja yksilön hyvinvointiin (Life first)	Vaikutukset työllistymisen ja koulutukseen (Work first/human capital)
kotoa pois	työelämään kiinni
rytmiä elämään	osaaminen lisääntyy
mielekäs tekeminen	jatkopolkujen selkiytyminen
etuudet	joustava työaika
kokonaiselämäntilanteen kohentuminen	
työyhteisön tuki	
Itsetunnon parantuminen	

Tammelin (2010, 59) toteaa, että jakaminen kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset näin kategorisesti on hieman keinotekoinen ja ideaalituypinen. Olen samaa mieltä Tammelinin kanssa, että jaottelu on hieman keinotekoinen, mutta toisaalta jaottelulla voidaan tuoda myös se näkökulma, miten jaottelut ovat toisistaan erillään. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta toteaa kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta).

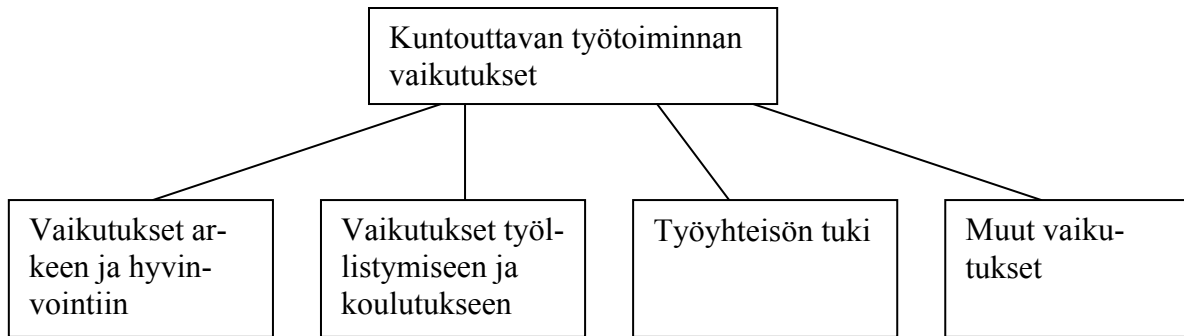
Karjalainen (2008, 15) toteaa, että aktiivitoimien tulokset ovat usein jotain aivan muuta kuin työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Kuntouttavan työtoiminnan tulokset ovat kuntoutumista, elämän selkiytymistä, itsetunnon vahvistumista, ja hyvinvoinnin lisääntymistä. Näiden vaikutusten mittaamiseen ei ole olemassa mittareita, vaan vaikutuksia tarkastellaan yleensä siitä perspektiivistä, miten henkilö on työllistynyt avoimille työmarkkinoille. Tammelin (2010, 59) pohtii, onko kuntouttavalla työtoiminnalla mahdollista saavuttaa työllistymisen ja koulutuksen tavoite, jos arkeen ja elämään liittyvät tekijät eivät vastaa avoimilla työmarkkinoilla tai koulutuksessa tarvittavia taitoja, tietoja ja elämäntilannetta.

Toisaalta pelkästään elämänhallintaan liittyvien asioiden liittäminen kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiksi ei ole perusteltu, koska kaikilla kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvilla ei ole elämänhallintaan liittyviä ongelmia. Elämänhallintaan liittyvät tavoitteet myös siirtäisivät ongelmien tarkastelukulman yksilöön, koska kuitenkin kyse on yhteiskunnan kyvystä vastata kunkin yksilön tarpeisiin. (Tammelin 2010, 60.)

Kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset olivat pääasiallisesti positiivisia. Koska suurin osa nuorista oli palaamassa kuntouttavan työtoiminnan kautta takaisin ns. normaaliin elämään, niin kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset liittyivät pääasiallisesti arkeen ja hyvinvointiin. Toisaalta myös niillä nuorilla, joilla tavoitteena oli ammattitaidon kehittäminen kokivat hyvänä sen, että he kuntouttavaan työtoimintaan osallistuessaan pääsivät kotoa pois muiden ihmisten pariin ja tekemään hyödyllistä työtä.

Olen käsitellyt kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia arkeen ja yksilön hyvinvointiin sekä työllistymiseen ja koulutukseen liittyvien vaikutuksien lisäksi työyhteisön tuen ja muiden vaikutuksien näkökulmasta (taulukko 3).

TAULUKKO 3. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset

9.1 Vaikutukset arkeen ja yksilön hyvinvointiin

Yksilön arkeen ja hyvinvointiin liittyvät kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset tarkoittavat pääsemistä kotoa pois muiden ihmisten pariin ja normaalin arkirytmien löytymistä. Muita vaikutuksia ovat mielekkään tekemisen löytäminen ja työtoiminnan kautta saatava taloudellinen hyöty.

9.1.1 Kotoa pois ja rytmiä elämään

Nuorten tilanteessa kotona oleminen neljän seinän sisällä oli hyvin konkreettista siten, että välttämättä muita sosiaalisia kontakteja ei ollut. Nuoret käyttivät itse jopa käsitettä syrjäytyminen kuvatessaan omaa tilannettaan. Kuntouttavaan työtoimintaan tuleminen oli lähtökohta, joka muutti elämän suuntaa parempaan. Pääasia oli se, että oli päässyt ihmisten ilmoille, eikä tekemisen sisällöllä ollut tällaisessa tilanteessa sellaista merkitystä.

”N: Oli kuitenkin siis jotenkin vaan iloinen siitä, että on ees jossakin, ihan sama vaikka niinku saatto olla välillä semmosiakin hetkiä, että niinku istu vaan netissä, mutta kun ei ollu vaan siellä kotona...”

”N: No onhan se varmaan silleen suuri merkitys, kun jos mä en ois lähteny sieltä mihinkään niin mä oisin varmaan vieläkin siellä, että ei mejän äiti tai se sairaanhoitaja ois mua pystynyt repimään sieltä sängystä irti.”

Nuorten mielestä kuntouttavan työtoiminnan yksi tärkeä vaikutus oli arkirytmien saaminen elämään, kun aamulla piti lähteä jonnekin. Pitkän kotonaolojakson jälkeen vuorokausirytmiksi saattoi olla hyvinkin sekaisin.

”N: Semmonen, että nyt on ollu ihan, on sitten alkanu heräilee muutenkin siten. Aika jännä ilmiö, että se on mulle ollu aika vaikeeta niin varmaan tahtotila tekee vaan sen, että sitä ei jaksu enää nukkua pitkään. Pari vuotta tullu nukuttua.”

Ohjaajien vastauksissa tuli esille kuntouttavan työtoiminnan merkitys säännöllisen arki-rytmin saamisessa, kun nuori oli ollut pitkään kotona työttömänä. Ohjaajien mielestä pitkäaikaistyöttömän nuorten lähtötilanteessa on jo suuri saavutus, että nuori tulee aamulla toimintapaikkaan oikeana päivänä ja oikeana kellonaikana.

9.1.2 Mielekäs tekeminen

Nuorten mielestä mielekkääseen tekemiseen liittyy luova vapaus tehdä omia juttuja, joihin varsinkin työpajalla työskentelevillä nuorilla oli mahdollisuus. Nuori voi itse osallistua suunnittelemiseen ja ohjaaja on tarvittaessa tukena tekemisessä. Esimerkiksi maton kutomisessa nuori tekee konkreettisesti mattoa, mutta siihen sisältyy monia muita ulottuvuuksia, kuten seuraavasta nuoren sitaatista voi lukea.

”N: ...Niin mä tein maton. Siitä tuli semmonen ihan hieno.

H: mmm Ootko sä kutonu ennen sitten?

N: En.

H: Kuka, [ohjaajako] se opasti siinä?

H: No alkuun siinä. Kyllä se näky, kun syksy meni tuossa niin lehet alko menemään keltaseksi niin siihen mattoonki tuli keltasta väriä ja siihen aluksi vihreitä sitten keltasia ja punasia siihen alko menemään, ois voinu lopettaa, syksyn mukkaan menee tuo.”

Nuoret saivat tuoda työpajalle omia töitään ja suunnittelivat osittain omat työtehtävänsä. Mielekkääseen tekemiseen kuului myös mahdollisuus tehdä työt omissa tahdissa, mutta siten että koko ajan oli kuitenkin jotakin tekemistä. Omien taitojen näkeminen oli tärkeää. Nuoret kokivat myös itsensä toteuttamisen arvokkaana kokemuksena, että oli työpäivän aikana saanut jotain hyödyllistä aikaan.

”N: ...Oikeestaan silleen, että itehän sinä teet omissa tahissa, että miten kerkeet ja näin, mutta minusta on ihan mukava että siis silleen, että on kuitenkin kunhan on jottain tekemistä että ei tyhjän panttina tarvihe olla.”

Myös ohjaajien näkemyksessä korostui mielekkään tekemisen merkitys kuntouttavan työtoiminnan hyötynä.

”O: Eli se minusta se pieni hyöty on, että saa sitä liimalevyä ostettua ja saavat siitä tehdä jotakin kopperoita itsellensä. Nyt on yks tehny kaapin, vaatekaapin siihen, mutta se kuitenkin se, että se kokee että tekevät tärkeätä asioita niin se on niinku tärkeätä tässäkin.”

Ohjaajat korostivat, että toimintapaikan tulee olla nuorelle sopiva. Joidenkin ohjaajien näkemyksessä korostui se, että toimintapaikassa pitää olla oikeaa tekemistä ja sen pitää olla kuin ”oikea työpaikka”. Pajalla nuorten kanssa työskentelevät ohjaajat eivät kokeneet, että pajassa tehtävä työ ei olisi oikeata työtä, eikä tällaista näkemystä tullut esille myöskään nuorten mielipiteissä.

9.1.3 Etuudet

Työmarkkinatuen tai toimeentulotuen lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet saivat kuntouttavan työtoiminnan päivistä yhdeksän euron korvauksen. Nuoret arvostivat kuntouttavasta työtoiminnasta maksettavaa yhdeksän euron korvausta, koska he ajattelivat summaa kuukausitasolla eli 20 päivän toiminnasta korvaus oli 180 euroa ja se oli kuitenkin verotonta tuloa. Pelkällä toimeentulotuella elävien nuorten kohdalla yhdeksän euron korvaus oli tarpeellinen, eivätkä he millään tavalla kritisoinen korvauksen pienuutta. Työmarkkinatuella olevien nuorten kohdalla yhdeksän euron korvaus miellettiin palkkana ja korvauksena siitä että oli saanut jotain hyödyllistä päivän aikana aikaan.

Joillakin nuorilla oli kuluina kalliita lääkkeitä, joten he kokivat kuntouttavan työtoiminnan hyödyn myös siinä, että he toimeentulotuen lisäksi saivat maksusitoumuksen lääkkeisiin.

”N: Mä oon tykänny tästä, ku sossu maksaa kaikki mun lääkkeet, joita on jonkun verran ja maksaa mun lääkärikulut. Niin tavallaan sekini on silleen niinku bonus vielä sen rahasumma lisäksi, mitä mä saan kuussa. Et mun ei tarvi ite maksaa niitä kalliita lääkkeitä.”

Kukaan nuorista ei kuitenkaan kuntouttavan työtoiminnan merkitystä tai hyötyä kysyessäni nostanut ensimmäisenä hyötynä taloudellista etua. Ohjaajien mielipiteissä kuntouttavan työtoiminnan taloudellinen hyöty ei tullut kovin voimakkaasti esille. Taloudellinen hyötyn on riippuvainen toimintapäivien määrästä. Mikäli toimintapäiviä on vain 1-2 kuukaudessa, ei taloudellinenkaan hyöty ole niin suuri. Yhden nuoren mielipiteessä tuli kritiikkiä siitä, että kuntouttavan työtoiminnan toimintapäivältä saatava korvaus on 9 euroa työpäi-

vän pituudesta riippumatta. Kahdeksan tunnin toimintapäivästä saa saman korvauksen kuin neljän tunnin toimintapäivästä. Ehkä tässä tulee kuitenkin vastaan kuntouttavan työtoiminnan linjaus siihen, että se ei ole verrattavissa normaaliin työsuhteeseen, eikä toiminnan pääasiallinen tarkoitus ole taloudellinen hyöty. Periaatteessa kuitenkin tuntuu epäoikeudenmukaiselta, että korvaus on samansuuruinen työpäivän pituudesta riippumatta, jos ajatellaan että jonkun nuoren tavoitteena kuntouttavassa työtoiminnassa olemiselle on ammattitaidon ylläpitäminen, kun työtä ei ole tarjolla.

9.2 Vaikutukset työllistymiseen ja koulutukseen

Haastattelemistani nuorista kahdella oli ensisijaisena tavoitteena pääseminen oman alan työhön. Molemmilla nuorilla oli ammatillinen tutkinto, ja toisella oli jopa kaksi ammatillista tutkintoa. Nuorilla oli hyvin positiivinen ja idealistinen ajatus työllistymisestä oman alan töihin jopa omalle paikkakunnalle tai Kainuun alueelle. Kuntouttava työtoiminta oli vaihtoehto, kun oman alan työtä ei ollut tarjolla. Kuntouttavan työtoiminnan aikana seurattiin aktiivisesti avoimia työpaikkoja, ja ohjaaja oli hyvänä tukena ja rohkaisijana työpaikoihin hakemisessa. Toisaalta kummallakaan nuorista ei ollut kokemusta työskenteleminen avoimen sektorin töissä, vaan työkokemus liittyi koulutuksen aikana olevaan työharjoitteluun, työvoimapolitiittisen koulutuksen työharjoitteluun tai palkkatuettuun työhön. Toisaalta ymmärrettävää on, että avoimen sektorin työpaikkoja ei välttämättä ole ollut tarjolla.

”N: Että päivä päivältä oottaa, että kun aktiivinen työnhakija oon ollu, niin että millon sieltä soitetaan, ja millon ei ja millon voi mennä käymään ja.”

”N: No koko ajanhan minä mulla töitä on hakusessa että sähköpostiin tulee tämän paikkavahdin kautta niin työpaikkoja että.”

Kuntouttava työtoiminta on tärkeä alku tilanteessa, jossa ollaan palaamassa työelämään pitkän sairausloman jälkeen. Kuntouttava työtoiminta voidaan aloittaa vähimmillään yhdellä päivällä viikossa neljä tuntia kerrallaan ja toimintapäivien määrää ja työpäivien pituutta voidaan muuttaa nuoren jaksamiskyvyn mukaisesti. Yksi nuorista opiskeli kuntouttavaan työtoimintaan osallistuessaan ammatilliseen tutkintoon tähtäävässä aikuiskoulutuksena järjestettävässä monimuotokoulutuksessa. Kuntouttavassa työtoiminnassa tekemiään tehtäviä nuori pystyi käyttämään hyödykseen omassa opiskelussaan.

”N: Ja mä pystyn niinku näitä, mitä mä oon täällä tehny ni mun pittää tehdä - keväeseen mennessäkö se oli - tutkintolautakunnalle sähkönen portfolio. Mä voin laittaa kaiken mitä mä oon täällä tehny niin myös siihen.”

Nuorella, jolla ei ole vielä ammatillista tutkintoa, kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on hyvä mahdollisuus kokeilla alan työtehtäviä. Nuorella ei ole välttämättä mitään kokemusta eikä mielikuvaa ammattialasta, joten kuntouttava työtoiminta on erinomainen mahdollisuus selkeyttää omia ammatillisia haaveita.

”N: Se oli niinku siis se kouluun haku justiinsa, että se että ei oo niinku oikeestaan tienny että mikä niinku periaatteessa kiinnostaa ja sitten niinku aikaisemmin oli jo mielessä että se on se [tietty ammattiala] ja sitten kun hainki sinne mutta tuossa tuli semmosta että just tykkäsin just tuommosesta ja sitten niinku joskus isona semmosesta työstä missä ois niinku asiakaspalvelua ja sitten niinku jottain toimistojuttuja.”

Oman ammatillisen osaamisen kehittäminen saattoi olla niin voimakasta, että nuori olisi ollut halukas tekemään kuntouttavaa työtoimintaa etätöinä kotona, jossa hänellä olisivat olleet paremmat atk-laitteet työn tekemiseen kuin työpaikalla.

Ohjaajien näkemyksissä tuli samansuuntaisia näkemyksiä siitä, että kuntouttavan työtoiminnan avulla oli mahdollisuus päästä työelämään tai koulutuspaikkaan kiinni ja vahvistaa omaa ammatillista osaamista. Mielenpitoissa tuli esille myös jo aikaisemmin mainittu yhteiskunnan rakenteisiin liittyvä rajoite, että työllistymistä avoimille työmarkkinoille ei välttämättä tapahdu, kun työpaikkoja ei ole tarjolla.

”O: Onhan näin että on ollu kuntouttavassa ja sitten on päässy palkkatuelle ja palkkatuki on määräaikainen, sitten ilmottaudutaan taas työnhakijaksi ja sitten palataan kuntouttavaan, vaikka pärjäis vällan mainiosti muuallakin mutta se että täällä ei niitä työpaikkoja oo ja palkkatukioikeudet voi olla että niitä ei oo mutta sitten ei olla valmiita muuttamaan pois täältä sen työn perässä.”

9.3 Työyhteisön tuki

Nuorten ja ohjaajien vastauksissa kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista nousi voimakkaimmin esille työyhteisön tuki, koska aineistoa analysoidessani suurin osa pelkistetyistä ilmauksista ja niiden perusteella tehdyistä ryhmittelyistä liittyivät tähän aihealueeseen.

Työyhteisön tuen merkitys kuuluu sekä arkeen ja yksilön hyvinvointiin sekä työllistymiseen ja koulutukseen liittyviin vaikutuksiin.

Työyhteisön tuki tarkoittaa, että nuorella on paikka, johon hän kuuluu ja jossa on muita ihmisiä. Työyhteisön tuki merkitsee, että nuori kokee ryhmään kuulumisen ja siellä olevat ihmiset positiivisena ja voimaannuttavana tekijänä. Kysymyksessä on inhimillisen toiminnan (Niemelä 2008) sosiaalinen ulottuvuus, joka tarkoittaa yhteisöllisyyttä, joukkoon kuulumista. Tuomela ym. (2011) toteavat, että ihmiselle on tärkeää toteuttaa itseään ja kokea itsensä merkitykselliseksi ja kuulua johonkin yhteisöön. Ihmisenä olemiseen kuuluu sosiaalisuus ja taipumus toimia yhdessä. Sosiaalisuuden tarpeeseen liittyy tarve saada toisten tunnustusta ja kunnioitusta.

Haastattelemini nuorten toimintapaikat olivat erilaisia, koska neljä nuorta työskenteli pajalla, jossa myös kuntouttavan työtoiminnan ohjaajat olivat paikalla, ainakin osan päivästä. Kaksi nuorta työskenteli tai oli työskennellyt yhdistyksellä. Myös ohjaajien rooli oli erilainen riippuen siitä työskentelivätkö he pajalla yhdessä nuorten kanssa vai oliko ohjaaminen enemmänkin toimintapaikoissa käymistä ja nuorten kanssa keskustelemista. Mielestäni tämä työyhteisön tuen merkitys oli sekä nuorten että ohjaajien mielestä tärkeä, mutta hie-man erilaisia asioita tuli esille työpajalla työskentelevien nuorten ja ohjaajien puheissa. Yhdistyksellä työskentelevät nuoret korostivat, että oli tärkeää kuulua johonkin työyhteisöön ja jutella toisten ihmisten kanssa työpäivän aikana. Toimintapaikkaan on mukava tulla, kun työyhteisö on miellyttävä. Myös työyhteisön koolla oli nuorten mielestä merkitystä, ja usein pienempään työyhteisöön oli helpompi sopeutua.

”N: Niin siis ja minua ainakin autto se että kun siellä oli niinku toisia ihmisiä ja sitten jos siellä oisi ollu hirveen iso porukka niinku ollu koko ajan niin mä oisin varmaan ollu ehkä hiljaa suurimman osan ajasta mutta ku siinä oli niinku aina kahestaan niin sitten tuli niinku juteltua ihan niinku vakavampiaki asioita ja silleen että.”

”N: Ja ku aattelee vaikka sitä kun mä olin puhelinmyyjänä niin joskus kesätoisissa niin mua inhotti joka aamu mennä töihin se tuntu jotenkin tosi vastenmieliseltä ja sitten vaan niinku aamulla kun sä tulit töihin niin viivytti ja viivytti sitä että sä tartut siihen puhelimeen mutta siis tänne sä tuut ihan mielellään.”

Pajalla työskentelevien nuorten haastatteluissa tuli esille työyhteisön tukeen liittyen sellaisia asioita kuin ”rento ilmapiiri”, ”me-henki” ja ”leppoisa porukka”. Nuoret korostivat, että

työyhteisössä tulee toimeen kaikkien kanssa ja tarvittaessa voi auttaa kaveria työtehtävissä. Uuteen ryhmään sopeutuminen ei ollut aina helppoa ja se vaati aikaa ja totuttelua, ja sen vuoksi työpaja oli hyvä ns. matalan kynnyksen vaihtoehto aloittaa työelämään palaaminen pienin askelin.

”N: Sillä tavalla aluksi oli vähän ihmeellistä, että kun muutenkin oli semmonen niinku meni, vähän semmonen erakoituminen oli tapahtumassa niin sitten oli sillai aluksi meinas olla että menkää pois haluan tehdä yksinään tuolla, vaan se onneksi se lähti pois sitten se, se fiilis siitä. Sen itsessäni oon huomannu sen, että on paljon niinkö helpompi ihmisten kanssa asioija.”

”N: Että on niinku ihmisten kanssa tälleen että pystyy kommunikoimaan ja uusia ihmisiä tapaa ja mulla on ollu aina kynnyskysymys aina sitten silleen että hirveen arka oon ollu lähtemään uusiin asioihin tai uusiin paikkoihin ja varsinkin nyt pitkän sen kotonaolojakson jälkeen niin vielä vaikeemmalta on tunnustanu silleen.”

Yksi nuori toi esille näkemyksen, että työpajalla työskennellessään hän pystyy olemaan oma itsensä, koska muissa työpaikoissa pitää toimia tietyn roolin mukaisesti. Nuorella oli kokemusta myös avoimen sektorin työstä, ja hänellä oli ammatillinen tutkinto. Nuori korosti pajalla työskentelevien työntekijöiden välistä yhdenvertaisuutta ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta, koska jokaisella oli taustalla jokin syy, minkä takia he olivat työtoimintaan tulleet.

”N: Jotenkin varmaan silleen että kaikilla on se oma että ei kukkaan oo mitenkään erityinen tai korkeammassa arvossa tai.”

Ohjaajien haastatteluissa tuli esille samansuuntaisia vastauksia kuin nuorten keskusteluissa. Työtoiminnassa nuoret saivat vertaistukea toisiltaan ja tunteen siitä, että he kuuluivat johonkin ryhmään, jossa he tulevat hyväksytyiksi omana itsenään. Yhteenkuuluvaisuuden tunne voi tulla esimerkiksi siitä, että toimintapaikassa nuori saa samanlaiset työvaatteet kuin muutkin työntekijät. Yksi ohjaaja korosti myös sitä, että nuorelle on tärkeää työskennellä sellaisessa työyhteisössä, jossa on eri-ikäisiä työntekijöitä. Vanhemmat työntekijät voivat omalla elämäkokemuksellaan olla nuoren tukena.

Ohjaajien mielestä heidän antamansa tuki ja ohjaus oli asia, joka voi osaltaan auttaa nuorta viihtymään toimintapaikassa. Kuntouttavassa työtoiminnassa ohjaaja toimii nuoren ja toimintapaikan välisenä yhteyshenkilönä. Pajalla työskentelevät ohjaajat ovat fyysisesti osa nuoren työyhteisöä. Mikäli nuorelle tulee ongelmia tai kysyttävää, hän voi olla suoraan

yhteydessä ohjaajaan, jonka kanssa asioita selvitetään yhdessä. Ohjaajan läsnäolo tuo nuorelle tunteen siitä, että hänestä välitetään.

Työyhteisöön kuulumisen integroi nuorta yhteiskuntaan, ja osaltaan estää nuoren syrjäytymistä (mm. Lehtonen ym. 1986, Moisio 2000, Lämsä 2009). Työyhteisön tuki on osa sosiaalista verkostoa, joka integroi nuorta yhteiskuntaan, ja nuorella voi olla myös muita sosiaalisia verkostoja kuten perhe, kaverit ja muu lähipiiri (Heikkinen 1999). Haastatteliemi nuorten tilanteessa kaikilla ei välttämättä ollut olemassa muuta sosiaalista verkostoa, joten työyhteisön rooli oli erittäin merkittävä. Nuoret olivat usein siinä vaiheessa, että he ovat itsenäistyneet lapsuuden kodista, eikä heillä ole vielä omaa perhettä. Työttömänä ja kotona oleminen merkitsi totaalista yksin olemista, joten työtoimintaan lähteminen oli alku, ponnahduslauta ulos yksinäisyydestä.

9.4 Muut vaikutukset

Kuntouttavan työtoiminnan muita vaikutuksia olivat kokonaiselämäntilanteen selkiytyminen, itsetunnon parantuminen, jatkopolkujen selkiytyminen ja joustava työaika. Kokonaiselämäntilanteen selkiytyminen tarkoittaa, että kuntouttavan työtoiminnan myötä nuoren muukin elämäntilanne on kohentunut. On vaikea arvioida, onko kuntouttava työtoiminta vaikuttanut siihen, että elämäntilanne on kohentunut vai onko nuori hakeutunut sen takia kuntouttavaan työtoimintaan, kun muukin elämäntilanne on kohentunut. Kokonaiselämäntilanteeseen liittyviä hyviä asioita ovat nuoren mielestä mm. poikakaverin löytyminen, välien paraneminen omien vanhempien kanssa, päihteidenkäytön väheneminen ja velkojen maksaminen.

”N: No kattoo vaikka no vuos taaksepäin tai jos katsoo vielä taaksemmas kaks vuotta taaksepäin niin on se paljon se elämänlaatu parantunu ja se kyky tavallaan niinku huolehtia itestä että mä oon aika hirveet velat maksanu ku en kyenny hoitamaan laskuja tai että vieläkin maksan niitä pari kuukautta vielä.”

Itsetunnon kohentuminen tarkoittaa, että nuori saa työtoiminnassa onnistumisen kokemuksia, jotka vahvistavat itsetuntoa. Myös työkavereilta saatava tuki ja kannustus vahvistaa itsetuntoa. Työtoiminnan kautta ja ohjaajien tuen avulla nuorelle selkiytyy paremmin tulevaisuuden jatkopolut. Yksi nuori mainitsi myös kuntouttavan työtoiminnan hyötynä, että

työaika on joustava. Nuori voi käydä asioilla ja tehdä jonakin toisena päivänä pitempää päivää.

”N: Ja sitten meilläkin ku että niinku tavallaan sä pääset hoitamaan niinku asioita ku että jos vaan sovitaan että mun pittää vaikka käyvä työkkärissä tai kelalla tai jossakin niin sitten sä tavallaan voit tulla vähän myöhemmin ja olla vähän pitempään tai joku toinen päivä tehdä vähän pitempään.”

Tammelin (2010) pohti omassa tutkimuksessaan, että työelämän ja koulutusjärjestelmän joustavuutta voitaisiin lisätä entistä enemmän muun muassa mahdollistamalla lyhyemmät työajat. Myös oppisopimustyyllisiä koulutusmuotoja voitaisiin järjestää laajemmin.

10 POHDINTA

Tässä tutkimuksessa selvitettiin kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia nuoren elämässä nuoren oman henkilökohtaisen kokemuksen ja kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien näkökulmasta Kainuun alueella. Lisäksi tutkimuksessa kartoitettiin lähtötilannetta, josta nuori ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan sekä analysoitiin, mikä merkitys ohjauksella on kuntouttavan työtoiminnan kokonaisuudessa. Kainuussa kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan kuntouttavan työtoiminnan kehittämishankkeessa yhdessä työ- ja elinkeinotoimiston ja sosiaalitoimiston kanssa, ja keskeisinä toimijoina ovat kuntouttavaan työtoimintaan palkatut ohjaajat.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset nuoren elämään ovat samansuuntaisia kuin aiemmissakin tutkimuksissa, vaikka niissä kohderyhmänä eivät ole olleet pelkästään nuoret. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on pääsääntöisesti positiivinen kokemus; se parantaa yksilön arkea ja hyvinvointia mm. arjen rytmittymisen, mielekkään tekemisen, työyhteisön tuen ja osaamisen lisääntymisen kautta. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004; Karjalainen ym. 2008; Luhtasela 2008; Tammelin 2010). Tutkimustuloksissa korostui työyhteisön tuen merkitys yksilön hyvinvoinnille. Ihmisellä on tarve elää järjestäytyneissä ryhmissä, rakentaa yhdessä sosiaalista todellisuutta ja tarve saada toisten tunnustusta ja kunnioitusta. (Tuomela ym., 2011.) Sosiaalisten suhteiden merkitys on erittäin tärkeä varsinkin nuorten kohdalla, kun he ovat kiinnittymässä yhteiskuntaan (mm. Raunio 2009). Työttömyys syrjäyttää nuoria yhteiskunnasta, jos heillä ei ole muuta sosiaalista verkostoa, joka heitä kiinnittäisi yhteiskuntaan (Heikkinen 1999).

Tutkimustuloksissa tuli voimakkaasti esille se, että kuntouttavan työtoiminnan toteuttamisen lähtökohtana pitää huomioida kunkin yksilön omat voimavarat ja toimintakyky. Toimintaa ei voida lähteä toteuttamaan pelkästään työvoimapolitiittisista näkökulmista, joissa tavoitteena on yksilön sijoittaminen kuntouttavan työtoiminnan jälkeen avoimille työmarkkinoille, pois ikävistä tilastoista. Kuntouttavan työtoiminnan toteuttamisessa pitää soveltaa sosiaalityön empowerment-työorientaatiota, jossa lähdetään kasvattamaan asiakkaan yksilöllistä kapasiteettia ja yksilön vastuuta omasta elämästään (Kuronen 2004). Tällainen työorientaatio tuli hyvin esille kuntouttavan työtoiminnan omilla pajoilla, joissa ohjaajat toimivat intensiivisesti nuorten tukena. Ohjaajilla oli herkkyyttä nähdä kunkin nuoren eri-

tyistilanne ja antaa nuorelle aikaa edetä omaa tahtiaan. Kyse oli myös kuntouttavasta työotteesta tai kuntoutumisesta, joka on pitkäjänteistä, suunnitelmallista ja monialaista toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa hallitsemaan oma elämäntilanteensa (Kotiranta 2008.)

Aktivoiminen ilman nuoren omaa tahtoa voi johtaa syrjäytymiseen. Mikäli nuorella ei ole riittäviä voimavaroja toteuttaa yhteiskuntapoliittista tavoitetta, joka velvoittaa kaikki alle 25-vuotiaat hakemaan ammattiin valmentavaan koulutukseen, voi lopputuloksena olla nuoren toimintakyvyn heikkeneminen. Nuori kokee häpeää omasta epäonnistumisestaan, ja se johtaa nuoren syrjäytymiseen, jäämiseen yhteiskunnan keskeisten toiminta-areenoiden ulkopuolelle (mm. Lehtonen ym. 1986; Moisio 2000). Itse asiassa kyse ei ole nuoren syrjäytymisestä vaan syrjäyttämisestä. Periaatteessa nuorten aktivoiminen hakemaan koulutukseen on hyvä asia, mutta ilman nuoren omaa motivaatiota ja tahtoa siinä toteutuu Lehtosen ym. (1986) näkemys syrjäytymisestä yhteiskunnallisena ilmiönä, jossa ulkoiset rajoitukset aiheuttavat yksilöllisten toimintamahdollisuuksien supistumista. Sinällään hieno ajatus nuoren aktivoimisesta hakemaan kouluun kääntyy päinvastaiseksi ulkoiseksi rajoitukseksi, joka supistaa nuoren toimintamahdollisuuksia, kun nuori ei ole itse kypsä tai valmis tiettyyn toimintaan vielä sitoutumaan.

Kollektiivisen yhteisön merkitys nuoren hyvinvoinnille on tärkeää varsinkin silloin, kun nuorella ei ole apuna muuta sosiaalista verkostoa, joka tukisi häntä taloudellisesti, sosiaalisesti tai emotionaalisesti (Heikkinen 1999; Hokkanen 2009). Mielekäs tekeminen on tärkeää, mutta yhtä merkityksellistä on saada tehdä asioita yhdessä toisten kanssa, saada tukea ja kannustusta. Työyhteisön tuen yksi tärkeä tekijä oli tässä tutkimuksessa kuntouttavan työtoiminnan ohjaajilta saatu tuki, kannustus ja saatavilla oleminen, tietoisuus siitä, että on olemassa joku henkilö, jolla on ”kaikki langat käsissään.”

Kuntouttavaan työtoimintaan palkatut ohjaajat on hyvä toimintamalli, jolla voidaan ehkäistä nuorten joutuminen yhteiskunnan keskeisten toiminta-areenoiden ulkopuolelle. Lähtökohtana pitää olla näkökulma, että kuntouttava työtoiminta on ensisijainen ratkaisu sellaisen nuoren tilanteessa, jolla työttömyysjakso uhkaa pitkittyä tai nuorella ei ole ammatillista tutkintoa. Kuntouttavan työtoiminnan omat työpajat on hyvä vaihtoehto nuorille, jotka tarvitsevat tukea omien voimavarojensa ja toimintakykynsä kasvattamiseen, koska ohjaajat voivat toimia intensiivisesti nuoren tukena. Kuntouttavan työtoiminnan työpajoilla

on myös mahdollisuus ”vain olla”, jos nuoren voimavarat eivät muuhun riitä. Kuntouttavaan työtoimintaan pitää tuoda entistä voimakkaammin esille sosiaalityön näkökulmaa asiakaslähtöisestä työotteesta, koska nykyään painottuu liian voimakkaasti työvoimapolitiininen näkökulma, jossa kirkkaimpana tähtenä on aktivoituminen avoimille työmarkkinoille.

Tutkimuksen tekeminen vahvisti omaa ajatustani siitä, että nuorten kanssa työskenteleminen vaatii herkkyyttä ja jokaisen yksilöllisen tilanteen huomioimista. Itse haastattelutilanne vahvisti jo sitä näkemystä. Valitettavasti aineistonkeruuvaiheessa tapahtui eettinen virhe, kun poimin sosiaalitoimen asiakastietojärjestelmästä kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden nuorten osoitetietoja ilman heidän omaa lupaansa, vaikka esimiehen lupa tietojen käyttämiseen minulla olikin. Neljä haastateltavista tuli haastatteluun ohjaajan välityksellä jaettavan esittelykirjeen kautta ja kaksi nuorista oli niitä, joiden tiedot olin poiminut suoraan järjestelmästä. Nämä kaksi haastatteluun osallistunutta nuorta olivat itsenäisesti tehneet päätöksen haastatteluun osallistumisesta. Neljän muun nuoren tilanteesta en tarkkaan tiedä, oliko haastatteluun osallistuminen toteutunut osittain ohjaajan suostuttelun tai rohkaisemisen perusteella. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta sillä ei mielestäni ole merkitystä. Nuorten haastatteluun saaminen on hyvin haasteellista, ja ohjaajien kannustaminen nuoria osallistumaan haastatteluun oli tutkimuksen onnistumisen kannalta tärkeää.

Tutkimukseen osallistuvat nuoret edustivat sitä joukkoa, jotka kokivat kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen myönteisenä asiana. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen oli tuonut heidän elämäänsä positiivisia asioita. He olivat saaneet arkirytmensä kohdalleen ja saaneet myönteisiä kokemuksia ryhmässä toimimisesta toisten ihmisten kanssa. Tutkittavat edustavat vain pientä joukkoa kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneista nuorista. Lähetin esittelykirjeen 53 nuorelle, joista kuusi oli halukas osallistumaan tutkimukseen. Mielenkiintoista olisi ollut tietää, mitä näillä muilla nuorilla olisi ollut sanottavaa. Laajemman aineiston keräämiseksi tutkimus olisi ollut tarkoituksenmukaisinta toteuttaa muulla tavalla kuin perinteisellä haastattelulla, joka ei välttämättä innosta nuoria osallistumaan tutkimukseen. Esimerkiksi netissä tehtävä anonyymi kysely olisi voinut tuoda erilaista näkökulmaa esille kuntouttavasta työtoiminnasta.

Oman tutkimukseni lähtöasetelma oli varsin positiivinen, koska siinä haettiin kuntouttavan työtoiminnan hyötyä nuoren elämässä. Mielestäni sain vastauksen omaan tutkimustehtävääni, ja nuoret puhuivat minulle hyvin avoimesti ja luottamuksellisesti. Tähän tutkimuk-

seen osallistuneet nuoret eivät olleet syrjäytyneitä, vaan osallistuvia nuoria. Ohjaajien haastatteluissa tuli esille myös se näkökulma, että on olemassa ”työttömyyden kovaa ydintä”, ihmisiä, jotka eivät syystä tai toisesta halua lähteä kotoa mihinkään. Yhtä tärkeää kuin on tuoda esille jokaisen nuoren yksilöllinen mielipide niistä onnistumisen kokemuksista, mitä hän on kuntouttavan työtoimintaan osallistuessaan on saanut kokea, olisi tärkeää saada kuuluville myös niiden nuorten ääni, jotka muiden toimijoiden taholta on luokiteltu kategoriaan ”niitä ei saa mihinkään” tai ”oma syy”. Tässä olisi mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe.

LÄHTEET

Aaltonen, Kimmo: Johdanto. Teoksessa Aaltonen, Kimmo (toim.): Nuorten hyvinvointi ja monialainen yhteistyö. Tietosanoma Oy, Helsinki 2011. 15-24.

Ala-Kauhaluoma, Mika: Keppiä ja porkkanaa. Voidaanko aktivoinnilla vaikuttaa työttömien työllistymiseen ja hyvinvointiin? Yhteiskuntapolitiikka 2005, 70, 1, 42-53.

Ala-Kauhaluoma, Mika, Keskitalo, Elsa, Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti: Työttömien aktiivointi. Kuntouttava työtoiminta –lain sisältö ja vaikuttavuus. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2004.

Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus: Kainuun työllisyyskatsaus, tammikuu 2012.

Eskola, Jari: (Teema)haastattelu-tutkimuksen toteuttamisesta. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki 2007.

Heikkinen, Minna: Sosiaaliset verkostot ja syrjäytyminen nuoruudessa. Janus 1999, 7, 2, 133-149.

Helne, Tuula: Syrjäytymisen yhteiskunta. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002.

Hirsijärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2000.

Hokkanen, Liisa: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli. & Pösö, Tarja. (toim.): Sosiaalityö ja teoria. WS Bookwell Oy, Juva 2009. 315-337.

Juhila, Kirsi: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja. & Juhila, Kirsi. (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008. 48-81.

Karjalainen, Jarno & Karjalainen, Vappu: Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 38/2010.

Karjalainen, Vappu: Aktiivinen sosiaalipolitiikka ja työhön kuntoutuminen. Teoksessa Karjalainen, Vappu, Saikku, Peppi, Pasuri, Auvo & Seppälä, Anja (toim.): Mitä on aktiivinen sosiaalipolitiikka kunnassa? Näköalapaikkana työvoiman palvelukeskukset. Stakes, raportteja 20. 2008. 12-16.

Komonen, Katja: Nuorten työpajat kasvatuksellisina instituutioina. Janus 2008. 16, 2, 167-174.

Kotiranta, Tuija: Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

Kotiranta, Tuija & Virkki, Tuija: Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta, Tuija, Niemi Petteri & Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Oy Yliopistokustannus, Jyväskylä 2011.113-132.

Kotiranta, Tuija, Haaki, Raili & Niemi, Petteri: Sosiaalisuus ja sosiaalinen hyvinvointi. Teoksessa Kotiranta Tuija, Niemi Petteri & Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Oy Yliopistokustannus, Helsinki 2011. 241-248.

Kuronen, Marjo: Valtaistumista vai voimavaraistumista. Feministisiä näkökulmia empowerementiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta & Petrelius, Päivi (toim.): Sukupuoli ja sosiaalityö. WS Bookwell Oy, Juva 2004. 277-296.

Kuusela, Pekka: Sosiaalitieteet, sosiaalisuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta Tuija, Niemi Petteri & Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Oy Yliopistokustannus, Helsinki 2011. 51-71.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 2.3.2011/189.

Laki toimeentulotuesta. 30.11.1997/1412.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa: Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 1999, 11, 1. 3-12.

Lehtonen, Heikki, Heinonen, Jari & Rissanen, Pekka: Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosiaalihuollon toimeentuloprojekti. Sosiaalihuollon julkaisuja 127/1986. Valtion painatuskeskus. 1986.

Liukko, Eeva: Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 9/2006.

Lorentzen, T. & Dahl, E. Active labour market programmes in Norway: are they helpful for social assistance recipients? *Journal of European Social Policy* 15 (1), 27-45. 2005.

Luhtasela, Leena: Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Lisensiaattitutkimus. 2009.

Lämsä, Anna-Liisa: Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulu University Press, Oulu 2009.

Moisio, Pekka: Kasautuvatko sosiaalisen syrjäytymisen muodot EU-maissa? *Sosiologia* 2000, 37, 3, 216-227.

Myrskylä, Pekka: Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 12/2011.

Niemelä, Pauli: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Arja. & Pösö, Tarja. (toim.): Sosiaalityö ja teoria. WS Bookwell Oy, Juva 2009. 209-236.

Niemelä, Pauli: Inhimillisen toiminnan teoria. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Esa Print, Tampere 2008. 221-239.

Niemi, Petteri, Kotiranta, Tuija & Haaki, Raili: Sosiaalinen muutos, monimuotoisuus ja tutkimus. Teoksessa Kotiranta Tuija, Niemi Petteri & Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Oy Yliopistokustannus, Helsinki 2011. 7-20.

Pasanen, Jaana: Köyhyysongelmasta rikkausongelmaan. Sosiaalitieto 11/2011.

Pietikäinen, Reetta: Vaihtoehtoisia polkuja etsimässä – työpajanuorten orientaatiot. Teoksessa Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa. (toim.): Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura 2005. Julkaisuja 56, 219-248.

Raunio, Kyösti: Olennainen sosiaalityössä. Hakapaino, Helsinki 2009.

Robson, C. Real world research. Blackwell Publishing, Great Britain 2002.

Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti: Haastattelun analyysin vaihteet. Teoksessa Ruusuvuori Johanna, Nikander Pirjo ja Hyvärinen Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 2010. 9-36.

Tammelin, Mia: Kokemuksia sosiaalipalveluista. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasforumit Keski-Suomessa. Raportti 31/2010. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. 2010.

Tuomela, Raimo & Mäkelä, Pekka: Sosiaalinen toiminta. Teoksessa Kotiranta Tuija, Niemi Petteri & Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Oy Yliopistokustannus, Helsinki 2011. 87-112.

Tuomi, Jouni. & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2009.

Tuusa, Matti: Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 74/2005.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2009) Henkilöasiakkuusstrategia. Loppuraportti. Työ- ja elinkeinoministeriö. TEM028:00/200930.6.2009.

Työllisyysportti. Kuntouttavan työtoiminnan prosessikuvaus.

http://www.tyollisyysportti.fi/palvelukuvaukset_ja_tyomenetelma/palvelukuvaukset/kuntouttavan_tyotoiminnan-proses/

Winqvist, Tuija: Monialainen yhteistyö muussa lainsäädännössä. Teoksessa Aaltonen, Kimmo (toim): Nuorten hyvinvointi ja monialainen yhteistyö. Tietosanoma Oy, Helsinki 2011. 74-90.

Liite 1.

Kainuun maakunta –kuntayhtymä
Perhepalvelupäällikkö

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

Opiskelen sosiaalityön maisterikoulutusohjelmassa Jyväskylän yliopistossa, Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. Teen pro gradu –tutkielmaa 17-29 –vuotiaiden nuorten kokemuksista kuntouttavasta työtoiminnasta Kainuun alueella. Aineiston kerään haastattelemalla nuoria henkilökohtaisesti ja nauhoittamalla haastattelut myöhempää litterointia varten. Haastateltavien määrä on n. 6-15 nuorta.

Sitoudun noudattamaan tutkimuksen tekemisessä ehdotonta vaitiolovelvollisuutta, ja tutkittavien henkilöllisyys ei tule millään tavalla esille tutkimustuloksista. Otan tutkimukseen mukaan ne nuoret, jotka vapaaehtoisesti haluavat tutkimukseen osallistua, ja selvitän heille tutkimukseni tarkoituksen. Tutkittavat voivat missä tahansa tutkimuksen vaiheessa peruuttaa tai keskeyttää tutkimukseen osallistumisen.

Pyydän lupaa saada käyttööni kuntouttavaan työtoimintaan Kainuun alueella osallistuvien 17-29 – vuotiaiden nuorten yhteystiedot, jotta voin lähettää heille pyynnön tutkimukseen osallistumisesta. Yhteystiedot saan kuntouttavan työtoiminnan ohjaajilta.

TUTKIJAN SITOUMUS JA ALLEKIRJOITUS

päiväys

allekirjoitus ja nimen selvennys

PERHEPALVELUPÄÄLLIKÖN LUPA JA ALLEKIRJOITUS

PÄIVÄYS

allekirjoitus ja nimen selvennys

Liite 2.

Hei,

Olen sosiaalityön opiskelija Jyväskylän yliopistossa/Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. Työskentelen tällä hetkellä sosiaalityöntekijänä/lastenvalvojana Kuhmon sosiaalityötoimistossa. Teen tutkimusta kuntouttavasta työtoiminnasta Kainuun alueella. Tutkimukseni tarkoituksena on haastatella kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneita tai parhaillaan kuntouttavassa työtoiminnassa työskenteleviä 17-29 –vuotiaita nuoria. Tutkimuksen työnimenä on ”Mitä hyötyä nuorelle on kuntouttavasta työtoiminnasta?”. Tutkimuksen avulla pyrin saamaan nuorten omaa ääntä kuuluville ja sitä kautta hyödyntämään nuorilta saatavaa tietoa kuntouttavan työtoiminnan kehittämisessä. Sinun osallistumisesi tutkimukseen on erittäin tärkeää!

Pyydän Sinua ystävällisesti osallistumaan tutkimushaastatteluun. Seuraavassa lyhyesti tietoa haastattelusta:

- teen haastattelun haastateltavan omalla paikkakunnalla
- sovimme haastatteluajan- ja paikan yhdessä
- haastattelu kestää n. 45 min – 1 tunti
- nauhoitan haastattelun ja kirjoitan sen myöhemmin sanatarkasti paperille
- tutkimuksessa eivät tule yksittäisen haastateltavan tiedot mitenkään esille
- lähetän tarvittaessa haastattelun puhtaaksikirjoituksen Sinulle luettavaksi
- lähetän valmiin tutkimuksen Sinulle, mikäli haluat

Tutkimukseen osallistuminen ei vaikuta asioimiseesi työvoimatoimistossa tai sosiaalityötoimistossa, eikä tutkimukseen osallistuneista anneta mitään tietoa viranomaisille. Mikäli haluat olla mukana tutkimuksessani, pyydän Sinua täyttämään liitteenä olevan lomakkeen, ja lähettämään sen minulle oheisessa palautuskuoressa x.x.2011 mennessä. Tutkimukseen liittyvissä mahdollisissa kysymyksissä voit ottaa minuun yhteyttä sähköpostitse tai puhelimitse.

Terveisin,

Sirpa Tervo

p.

e-mail

liite 3.

TUTKIMUS 17-29 -VUOTIAIDEN NUORTEN MIELIPITEISTÄ KUNTOUTTAVAAN
TYÖTOIMINTAAN OSALLISTUMISESTA.

Haluan osallistua tutkimushaastatteluun

Haluan, että haastattelupaikka- ja aika sovitaan

puhelimesta, puhelinnumeroni _____

sähköpostilla, sähköpostiosoitteeni _____

muulla tavoin, miten _____

Paikka ja aika

allekirjoitus/nimenselvennys

liite 4.

KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN ASIAKKAIDEN HAASTATTELURUNKO

1 YLEISTÄ

- esittely
- tutkimuksen tarkoitus

2 TAUSTATIEDOT

- ikä, koulutus, perhe

3 OHJAUTUMINEN KUNTOUTTAVAAN TYÖTOIMINTAAN

4 TOIMIALA, TEHTÄVÄT, TYÖN MÄÄRÄ

- toimintapaikan valinta
- työpäivien määrä, työtunnit
- työtehtävä, tavoitteet
- kuntouttava työtoiminta työsuhteena

5 OHJAUS

- millainen tuki ja ohjaus

6 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN VAIKUTUKSET

- mikä parasta kuntouttavassa työtoiminnassa
- miten muuttanut elämäntilannetta
- mitä kehitettävää

7 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN JÄLKEEN

- mitä haluat/aiot tehdä kuntouttavan työtoiminnan jälkeen

liite 5.

KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN OHJAAJIEN HAASTATTELURUNKO

1 TAUSTATIEDOT

- koulutus, ikä, työkokemus

2 OHJAUTUMINEN JA AKTIVOINTISUUNNITELMA

- miten nuori ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan
- toiminnan tavoitteet

3 TOIMIALA, TEHTÄVÄT JA TYÖN MÄÄRÄ

- millaisiin toimintapaikkoihin nuoria ohjataan
- miten määritellään työpäivien, työtuntien pituus

5 OHJAUS

- millaista tukea ja ohjausta annat nuorelle
- yhteistyö muiden tahojen kanssa

6 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN VAIKUTUKSET

- mitä vaikutusta nuorelle on kuntouttavasta työtoiminnasta
- miten muuttaa nuoren elämää

7 KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN JÄLKEEN

- millaiset jatkopolut
- mitä kehitettävää